

Striden kring riksföreståndarvalen 1512.

I julfirandet på Västerås slott året 1511 deltog riksföreståndaren Svante Nilsson. Det var den julen icke blott fest. Säkerligen har allvarliga överväganden rörande det utsatta mötet i Arboga vid Heliga tre konungars tid utfyllt timmarna mellan måltiderna. Mötet gällde i realiteten en kraftmätning mellan riksföreståndaren och en opposition inom riksrådet. Denna opposition hade gått till storms mot herr Svante vid möte i Stockholm försommaren 1511; den hade där varit nära att beröva honom riksföreståndarskapet. Genom att vädja till meniga riket hade han dock lyckats vinna tid. Höstens möten och förhandlingar hade återgivit honom säkerheten. Lyckohjulet bar åter uppför med honom, menade han nog själv. Då — på årets sista dag — tystnade med ens festglammet i Västerås, bröts förhandlingarna. Herr Svantes livshjul stannade ¹.

I.

Riksföreståndarens bortgång utlöste en febril politisk verksamhet ². Den ena huvudparten i denna är Sten Svantesson. Den andra är den nämnda oppositionsgruppen inom riks-

¹ För det allmänna läget 1511 se G. Carlsson, Hemming Gadh, s. 240 ff., 341 ff.; L. Sjödin, Arvid Siggessons brevväxling, Gamla papper ang. Mora socken II (cit. Sjödin), s. 551 ff.; R. Stensson, Peder Jakobsson Sunnanväder (cit. Stensson), s. 131 ff.; S. U. Palme, Riksföreståndarvalet 1512, Uppsala universitets årsskrift 1949:7 (cit. Palme), s. 50 ff.

² I sin essä Sten Sture den yngre företog G. Carlsson en analys av kampen mellan riksrådet och herr Sten våren 1512. Han framhöll därvid starkt dennes strävan efter att bemäktiga sig rikets slott och vinna hyllning av landskapsmenigheterna, en aktion i rak strid mot rådets krav att det tillkom detta att besörja rikets styrelse och förfoga över slotten vid inträffad vakans i regent-

rådet. Ett brev till herr Sten från Olof Björnsson, sedan hösten 1511 herr Svantes fogde på Stockholms slott, ger ett expressivt uttryck för läget.

Det framgår av brevet att Sten tillskrivit honom med underrättelse om Svantes död, erinrat honom om den tillit denne haft till honom samt manat honom att »veta hans

skapet. Kring detta program slöt stormännen en konfederation ^{30/6}, men med stöd av de lägre samhällsklassernas beivring och herraväldet över slotten bröt herr Sten rådets motstånd och valdes till riksföreståndare. (A. a., Scandia 1929, s. 121 f. Jfr samme författares avhandling Hemming Gadhs, s. 247 ff.) Skildringen av kampens förlopp ger grundkonturerna för den nya bild av Sten Sture som Carlsson med sin essä tecknade. — Den framställning av valstriden, som möter i handbokslitteraturen, anknyter trots vissa självständiga synpunkter till Carlssons uppläggning (jfr S. Kraft, Sveriges historia till våra dagar III: 2, s. 342 ff.; Y. Brilioth, Svenska kyrkans historia II, s. 505 f.), så även biografier över vissa herr Stens politiska rådgivare och medhjälpare som L. Sjödens om Arvid Siggesson (a. a., s. 561 f.) och R. Stenssons om Peder Jakobsson (a. a., s. 145 ff.). Vad dessa två givit utöver Carlsson har främst varit ett klarläggande av de biograferade personernas roll i händelsesammanhanget. (Om de problem, som är förenade härmed, se S. U. Palme, Till den yngre sturetidens politiska problematik, KÅ 1947, s. 305 ff.; G. Carlsson, Peder Jakobsson Sunnaväder, Kungl. humanistiska vetenskapssamfundets i Lund årsberättelse 1948—49: 4, s. 41 ff.) — G. Wieselgren, som med sin avhandling Sten Sture d. y. och Gustaf Trolle vill markera en brytning med Carlssons uppfattning av Sten Sturegestalten, uppehåller sig i sin skildring av valstriden företrädesvis vid konfederationen i Stockholm ^{30/6}. Av denna ger hon en annan tolkning än Carlsson (se nedan s. 262 not 3) men hänvisar beträffande valstriden i övrigt till en planerad studie. (A. a., s. 23 ff. med not 9.) I anledning härav framhöll jag vid fakultetsopposition mot denna avhandling (1949 ^{18/5}), att hon i likhet med forskningen i övrigt alltför snävt behandlat Sten Stures kamp för riksföreståndarämbetet och att först en närmare undersökning därav kunde skänka fasta utgångspunkter för en bedömning av herr Sten och dennes regim. Jag uppdrog därpå i min opposition, vad jag menade vara grundlinjen i händelseförloppet från Arbogamötet i januari till Stockholmsmötet, med särskild vikt lagd vid det första. — Stommen till denna uppsats förelåg alltså då S. U. Palmes avhandling Riksföreståndarvalet 1512 (Uppsala universitets årsskrift 1949: 7) utkom. I den möter en utförlig skildring av samma händelseförlopp, vartill fogats ingående undersökningar om vissa viktiga principiella spörsmål, nämligen om senmedeltidens statsrättsliga eder och om makten över län och slott under sturetiden. — Härmed kunde en utbyggnad av min opposition till en uppsats tänkas onödiggjord. Det har likväl skett, enär den till uppläggning, källbehandling och resultat starkt avvek från Palmes.

bästa» ifråga om Stockholms slott och att icke släppa någon där in, vem det vara månde. Olof lovar motsvara herr Stens förtroende och försäkrar, att han skall hålla den slottsloven han avgivit till Svante »så att det skall vara eder (Sten) till gagn och till bestånd». Han berättar därefter, att han vid budet från Sten om dödsfallet genast sänt sina svenner till Tierp och upp emot Hälsingland för att där upptaga skatten, vilken Svante förlänat honom som ersättning för vissa förskott han gjort. Svennerna hade emellertid icke kunnat fullgöra sitt uppdrag, enär de förekommit av ärkebiskopens »bud» och Sten Kristerssons, som där »låtit förbjuda all skatten», så att han inte kunde få där »en penning»¹.

De politiska åtgärder, som omförmälas i brevet, kan ställas in i ett större sammanhang. De kommer därvid att te sig som representativa för de två politiska grupper, som vid detta tillfälle stod mot varandra.

Sten Sture anknöt med skrivelsen till Olof Björnsson till strävanden, som präglat Svante Nilssons senare regerings-tid. I den stora skrift, vari riksrådet framförde sina anklagelser mot herr Svante vid mötet i Stockholm juni 1511, ingår även en punkt med kortfattad lydelse men avgörande betydelse: att Svante ändrat slottsloven till alla slott². Vilken realitet döljer sig bakom denna anklagelse?

Alltsedan slottslänsorganisationens tillkomst har kampen om makten över denna varit ett ständigt återkommande led-

¹ Olof Björnsson till Sten Sture, Stockholm 1512 ⁸/₁, BSH V nr 391. Med hänsyn till det ringa tidsintervallet mellan Svantes död och Olof Björnssons brev får dennes uppgifter om skatteförbudet fattas så, att han bygger på rapporter om vad svennerna i Tierpstrakten inhämtat rörande det allmänna läget. — Under motsättningen mellan Svante Nilsson och rådet sommaren och hösten 1511 företog Sten Kristersson såraktioner, bl. a. riktade mot Tierp. (Se t. ex. BSH V nr 374.) Detta kan tyda på att det även nu är fråga om en såraktion från hans sida. Han saknade dock icke tidigare kontakt med rådet och ärkebiskop Jacob, vilken skyddade honom (se t. ex. BSH V nr 386), och i Olof Björnssons brev ter sig aktionen samordnad.

² HSH 20, s. 262. »Item huru alle slottzloffwer och ære forwandlade vethen i vel met ider sielffwe».

Konung Hans åtgärd att lägga detta slott under fataburet blev ej bestående. I samband med upproret 1501 förlänades det till Sten Kristersson¹.

Förteckningarna visar emellertid även, att genom sedvanan det utsöndrats en grupp slottslän, de s. k. fataburslänerna, vilka på grund av belägenhet särskilt lämpade sig som stöd för utövaren av den centrala statsmakten. Det är — för att återigen låna förteckningarnas terminologi — land och län, som kungen har »till sitt bords uppehålle och ståt och sätter där sina egna befallningsmän och fogdar». Gruppen var ej fixerad. Det säges i rubriken, att de nämnda länen »*pläga* av ålder lyda under konungens fatabur». Förteckningarna visar just, hur konung Hans lyckats under fataburet lägga vissa slott och län, som efter sedvanan varit förlänade. Efter upproret 1501 går de åter i förlänning².

Vid Svante Nilssons tillträde till riksföreståndarskapet omfattade fatabursområdet i huvudsak Stockholms, Västerås, och Åbo län, vidare Korsholms, Kumogårds och Svartsjö län jämte en rad härader främst i Småland, varvid de smärre områdena tjänade den allmänna administrationens behov³. Herr Svante har strävat efter att utvidga detta område och även lyckats därmed. Sålunda lades bl. a. Borgholms län till fataburet, då slottet erövrades 1510⁴.

Med en utvidgning av fatabursområdet följde för riksföreståndarens del icke endast ekonomisk maktökning utan även politisk. Han har tydligen haft större befogenheter beträffande fatabursslott och -län än ifråga om andra, vilket bl. a. avspeglar sig däri, att slottsloven för dessa slott varit ställd på honom ensam och efter hans död på riksrådet, ifråga om andra slott på honom och rådet⁵.

¹ Lönnroth, s. 247 f.

² Ibid.

³ Lönnroth, s. 250 ff.

⁴ Lönnroth, s. 248. Samma företeelser kan studeras under förra delen av Gustav Vasas regeringstid. Jfr Sven A. Nilsson, *Krona och frälse*, s. 91 ff., 103 f. — En från den ovan framförda uppfattningen avvikande syn hos Palme, s. 351 ff., 360 f.

⁵ Distinktionen mellan fatabursslott och -län och övriga slott och län

Det torde emellertid icke vara Svante Nilssons dokumenterade strävan att vidga fatabursområdet för att därmed öka sin makt över slott och län, som rådet avser i sin anklagelse 1511, utan en annan åtgärd, som är en följd av den förstnämnda.

Riksrådet förlänade 1505 ^{10/10} Svante med Raseborgs slott som ersättning för utgifter han haft i rikets tjänst under ryska kriget 1495—97 och enligt brevet skulle änkan och sonen åtnjuta inkomsterna av länet i 20 år efter hans död¹. Svante företog då omedelbart en ändring av slottsloven till Åbo slott, så att den efter hans död i första hand skulle stå till två honom trogna män, Erik Turesson och Hemming Gadh. Dessa skulle icke överlämna länet till rådet, förrän arvingarnas rätt enligt förläningsbrevet iakttagits². Detta fall visar riksföreståndarens ökade möjligheter beträffande fataburslänen; det ger också anvisning om en möjlighet som härmed yppade sig att säkerställa arvingarna icke blott ekonomiskt utan även politiskt³. Omkring 1510 har Svante vidtagit vissa åtgärder för att på denna väg garantera sonen även en politisk maktställning. Han har ändrat slottsloven att stå på sonen och änkan. Vilka slott har det gällt?

Det är inte tvivel om att herr Sten appellerade till en sådan överenskommelse, då han anmodade Olof Björnsson att veta hans bästa beträffande Stockholms slott och att icke släppa någon där in, vem det vara månde; denne likaså, då han lovar att fullgöra den slottsloven, som Svante honom »befalld och tillsade den tid han for här utav stottet»⁴. Det ligger någon reservation över löftet till Sten, sannolikt be-

i detta hänseende — en logisk följd av resp. formers olika innehåll — har framhållits av Palme, s. 360.

¹ FMU nr 5150.

² FMU nr 5156. Jfr Palme, s. 397.

³ Kravet att riksföreståndarens fordran på riket skulle bli ärftlig har använts för att söka garantera arvingarna ärftlig rätt till hans politiska ställning. Tanken var i och för sig icke ny, men här kunde den utnyttjas i praktiskt politiskt syfte på annat sätt än tidigare.

⁴ Olof Björnsson till Sten Sture, Stockholm 1512 ^{8/1}, BSH V nr 391.

tingad av den omständigheten att fru Mätta Ivarsdotter, herr Svantes änka, även hade inryckts i denna slottsloven¹.

Det föreligger bevis för existensen av en likartad slottsloven vad det gäller Borgholms slott. Svante Nilsson har här förvandlat slottsloven och ställt den på sonen, men fru Mätta har varit inryckt i slottsloven på så sätt, att hon skulle vara tillförsäkrad viss del av inventarier och förråd på slottet. Fogden har handlat i överensstämmelse härmed. Han har hållit slottet till herr Stens hand, men denne har för att komma i besittning av det måst lova fogden godtaga herr Svantes slottslovenförvandling i dess helhet, d. v. s. måst lova iakttaga fru Mättas rätt, enär fogden eljest kunnat ställas till ansvar av henne med krav om ekonomisk gottgörelse².

¹ Detta senare förhållande framgår av en uppgörelse mellan fru Mätta och Sten i samband med dennes val till riksföreståndare ²³/₇. (STb 4, s. 302. Jfr nedan s. 261 not 4.) På vad sätt hon inryckts är ovisst, men förmodligen har det gällt att garantera henne vissa ekonomiska fördelar. Jfr nedan ang. Borgholm.

Palme menar, att Sten Stures aktion beträffande Stockholm icke mötte några svårigheter. Han hänvisar därvid till att slottsloven var ställd på Sten och att Olof Björnsson var ekonomiskt bunden vid denne genom det förskott han enligt uppgift i brevet av ⁸/₁ givit Svante Nilsson, för vilket han erhållit Tierp och Hälsingland i förläning. (A. a., s. 66.) — Palme har emellertid förbisett det nämnda källstället i tänkeboken (jfr. G. Carlsson, Några problem i Sturetidens historia, HT 1949, s. 243 f.) och tillerkänner icke fru Mätta den betydelse hon har för hela slottslovenfrågan. — Hennes ställning har inverkat och ger åt Sten Stures position en viss osäkerhet. Det senare kan direkt avläsas i det postskriptum, som Olof Björnsson fogat till brevet och som bättre än brevet självt anger förhållandet mellan honom och Sten. Herr Olof hade till hösten 1511, då han ²⁰/₁₀ flyttades till Stockholm (STb 4, s. 218), varit fogde i Värmland och ber nu Sten att få behålla länet; han säger sig vilja göra god räkenskap därför och meddelar, att han satt en sven i sitt ställe. Till sist ber han Sten ej göra honom något hinder häri, innan de kommer till tals med varandra. (SA nr 1227 a, ej tryckt av Styffe.) Olof Björnsson ställer sålunda krav på förläning som villkor för medverkan. Han var icke ensam därom. Se nedan s. 236 f. och s. 240 not 1.

² Fru Mätta säger sig i brev till Sten Sture 1512 ¹⁴/₃, i vilket hon bl. a. berör Borgholm, hoppas, att han skall veta hennes och slottssvennernas bästa »så att den fria slottslag bliver mig hållen, som min käre döde herre och eder käre fader dem antvardat att hålla till min och eder hand», så att hon får den del av fataburet, Svante givit henne (BSH V nr 393). Slottsloven

Av intresse är att de båda nämnda slotten var fataburs-slott. Tvivelsutan är det då just för dessa, som slottsloven ändrats på ovan angivet sätt; den har alltså ifråga om Stockholm, Västerås, Åbo och Borgholms slott ställts på Sten Sture men med visst förbehåll för fru Mätta¹. Sannolikt har ändringen även omfattat vissa slott i Finland, vilka vid denna tid intog en ställning närbesläktad med fataburslänens, Raseborgs län och Tavastehus län².

har alltså enligt fru Mätta varit ställd till henne och sonen på — vad henne angår — angivet sätt. Uppgiften bestyrkes av det skyddsbrev Sten Sture gav fogden 1513 ⁵/₅ i samband med dennes avgång från fogdesysslan. Denne har, heter det i brevet, begärt av Sten, att denne skulle »hålla den förvandling i en rätt tro och ära, han från sig sagt och lovat hade, då han anammade av . . . Svante . . . Borgholms slott och nycklar, bland andra ord honom så sägandes, att den del fru Mätta av det fatabur på Borgholm efter Sveriges lag hava skulle, 'om honom forstackot varde', skulle för:de Jöns Laurensen fullt och fast att göra, som en dannesven borde». I enlighet härmed skiftades så fataburet, och fru Mättas del undanlades. Brevet avslutas med herr Stens förpliktelse att inför »rikets råd, och annorstädes, om så bebov gjordes, svara för för:de Jöns Laurensen om den förvandling till för:de slottsloven, han i mina händer efter min . . . faders befallning gjort haver». (BSH V nr 422; se även s. 240 not 1.)

Palme (s. 396 f.) anser det »möjligt om än icke sannolikt att förvandlingen av slottsloven ursprungligen gällt även fru Mätta Ivarsdotter». Han synes emellertid icke ha beaktat fru Mättas brev, vars uppgifter på denna punkt kastar ljus över den något otydliga formuleringen i Stens skyddsbrev. — Jfr beträffande formerna vid transaktionen tvisten mellan Svante Nilsson och fru Ingeborg Åkesdotter angående hennes av slottsfogdarna iakttagna rättskrav ifråga om Åbo och Kastellholms slott. (FMU VI, s. 293, 304, 309, 317, 346.) — Om det noggranna iakttagandet av slottsloven se utredningen hos Palme, s. 372 ff.

¹ Det är betecknande för läget, att fru Mätta i sitt brev till Sten Sture ¹⁴/₃ blott berör Borgholms slott, icke Kalmar slott. Orsaken härtill kan blott vara, att slotten haft olika natur, och att hon icke varit inryckt i slottsloven beträffande andra slott än fatabursslotten. (Jfr ovan s. 220 not 2.) — Jfr i huvudfrågan även Styffe, BSH V, Inl., s. 163.

² Både Raseborgs och Tavastehus slott anges i länsförteckningarna från omkring 1500 ligga under fataburet. (Lönroth, s. 242 ff.) Dock erhöll Sten Sture d. ä. dem i förläning som tjänstelän i likhet med de andra län han då erhöi av kung Hans (1497 ³/₁₂, FMU nr 4768). Senare pressas herr Sten till att erlägga avgift för hela sitt finska länsområde (1499 ¹⁷/₂, FMU 4827; jfr 1499 ¹⁶/₂, FMU 4826). Vid utbyte av Åbo, Viborg och Olofsborg mot länsområden i Sverige något senare har avgiften slopats (1499 ²³/₆, FMU

Ifråga om slott, som förlänades, har riksföreståndaren icke haft sådana möjligheter att ändra slottsloven¹. Men här 4835; jfr 1499 ²⁴/₆, FMU 4836, 4837). Raseborg har av Sten Sture förlänats till Tönne Eriksson Tott, ovisst när och på vad villkor. Vid Stens död mottog nämligen Svante trohetsförsäkran av Tönne ifråga om Raseborg, som denne säger sig ha haft i förläning av Sten Sture (1504 ⁵/₈, FMU 5008). Svante förlänar Tönne med slottet (1504 ²⁹/₅, FMU 5021). Någon avgift omtalas icke. Ett år senare erhöll Svante själv av rådet samma slott och län i förläning med all ränta som ersättning för hans utgifter i samband med kriget mot ryssarna 1495—1497. Riksrådet förklarade sig även vilja, efter Svantes död och innan de valde konung eller hövitsman, skapa garantier för att Svantes änka och barn skulle få behålla slottet i 20 år. Det skulle därvid lämnas till någon »god man», som erlade den ränta, det brukade avkasta, eller, om sonen Sten då vore myndig, lämnas honom på samma villkor. (1505 ¹⁰/₁₀, FMU 5150. Jfr ovan s. 219.) Svante tillskrev då Tönne Eriksson med anmodan att denne skulle inställa sig hos honom för uppgörelse angående slottsloven (1505 ²¹/₁₀, FMU 5153). Samtidigt sände Svante sin fogde Josef Pedersson dit för att tillsammans med andra hans förtroendemän »besörja sig» med Tönne om »lågligheten» i länet och sätta dugliga karlar till fogdar där. Viss ändring av länsområdet har då även ägt rum. (FMU 5156.) Josef Pedersson uppbar vid årsskiftet skatt. (FMU 5169.) I maj 1506 har Tönne återfått slott och län, varvid han dock måst lova erlægga viss avgift om 1000 revalska mark. (FMU 5183, 5193.) Denna avgift förmedlades 1510 till 600 mark, troligen som belöning för Tönnes medverkan till att Åke Hanssons svenner efter dennes död lämnade Örebro åt Svante. (FMU 5533; jfr Grönblad, s. 494 ff., BSH V nr 325, 327, 328; Palme, s. 34 not 73.) Raseborgs slott har alltså genom Svantes åtgärder i samband med dess förläning till honom 1505 närmast återtagit den karaktär av fataburslän det tydligen förlorat vid förläningen till Sten Sture, men synes rent formellt icke kunna räknas in bland fataburslänen. — Vad Tavastehus beträffar hette det om det vid förläningen till herr Sten, att det efter hans död skulle övergå till änkan Ingeborg Åkesdotter (FMU 4768). Någon avgift nämnes icke under den tid hon hade det. I tvist om förvaltningen av slottet, därmed även om slottsloven till detsamma, säger hon sig i brev till Svante och rådet vilja hålla slottet till »Sveriges rikets föreständares hand och Sveriges krona». (FMU 5130, 5148, 5157.) Efter fru Ingeborgs död 1507 lämnade Svante slottet till en av hennes arvingar, Åke Jöransson, och i breven möter även nu formeln, att slottsloven hölls till »Svantes hand och Sveriges krona». Den nye innehavaren erlade en avgift om 1000 mark. (FMU 5311, 5312, 5360; jfr 5457, 5499.)

Palme (s. 342, 361 f., 392) synes med stöd av de nämnda förteckningarna betrakta dessa slott som fataburslott. Det är emellertid givet, att vad förteckningarna återger är resultatet av kung Hans åtgärder och att de blott återger läget i en viss situation, nämligen kungens korta regim. Jfr ovan s. 217 f.

¹ Om principfrågan jfr Palme, s. 323 ff.

har Svante Nilsson begagnat en annan metod. Då Kalmar slott erövrades 1510, lyckades han där placera som hövitsman Johan Månsson, en av sina trogna vapendragare, och Örebro slott och län, som blivit ledigt samma år genom Åke Hanssons frånfalle, lämnade Svante vid årsskiftet till sonen Sten¹. De villkor, varpå slotten och länen givits, är icke kända, men personvalet gav här riksföreståndaren samma garantier som eljest slottsloven.

Det är på denna faktiska maktposition Sten Sture bygger, då han går till aktion de första januaridagarna 1512. Han kunde då — bortsett från fru Mätta Ivarsdotters rätt och bortsett från krav på komensation som restes av slottshövitsmän² — känna sig säker beträffande fataburslotten Stockholm, Västerås, Borgholm och Åbo, vidare säker beträffande Örebro och Kalmar, Raseborg och Tavastehus.

Även ifråga om ett par av rikets övriga slott kunde Sten inför en eventuell maktkamp med rådet sägas intaga en god position, nämligen Stäkeborgs och Kastellholms slott. Det förra innehades av Trotte Månsson, sedan gammalt en trogen anhängare av Svante Nilsson³, dessutom halvbror till Kristina Gyllenstjerna; det senare innehades av Nils Eskilsson, sannolikt en anhängare av riksrådets politik mot Svante Nilsson 1511 men genom Sten Stures giftermål i november samma år även han knuten med släktskapsband till denne⁴.

¹ BSH V nr 322, 324, 325, 327, 339. Rörande omständigheterna i övrigt vid Sten Sture d. y:s förläning med Örebro se L. Sjödin, s. 546 ff., Palme, s. 30 ff. — Palme (s. 38, 112) menar, att Johan Månsson ställt slottsloven till herr Svante, detta i analogi med förhållandena vid Borgholms slott. Som ovan framhållits torde dock slottens olika natur böra beaktas. (Se ovan s. 221 not 1.)

² Se ovan s. 220 not 1, nedan s. 236 f., 240 not 1.

³ Jfr E. Nordström, Ekaätten, PHT 1941—42, s. 47 ff.

⁴ Kastellholm upptages som fataburslän i länsförteckningarna från omkring 1500. (Lönroth, s. 244, 246.) Det var sedermera förlänat först till Erik Johansson sedan till Sten Turesson, lades efter danskarnas förstörelse av det 1507 temporärt under fogdeförvaltning, men förlänades 1508 till Nils Eskilsson, tydligen som fritt tjänstelän. (Se om den senare förläningen FMU 5259, 5315, 5330. Jfr Lönroth, s. 248.) — Palme (s. 392) anser, att Kastellholm vid denna tid var ett fataburslän.

Riksrådet å sin sida hade säkert stöd blott av två svenska slottshövitsmän, Peder Turesson på Ståkeholm och Sten Kristersson på Nyköping; säkert stöd av någon finsk slottshövitsman hade det icke sedan Erik Turesson på Viborg och Olofsborg avlidit 1511¹.

Det är mot bakgrunden av denna riksrådets kringskurna ställning ifråga om slottslänen man har att se ärkebiskop Jacob Ulfssons och Sten Kristerssons åtgärd att omedelbart efter riksföreståndarens död »förbjuda skatten» i Tierp och Hälsingland². Den framstår då som en välberäknad motåtgärd mot Svante Nilssons och sonens politik. De nämnda områdena var lagda som underhållsområden till Stockholms slott³. Genom att allmogen där förbjöds erlägga skatten, undandrogs fogden på slottet de inkomster varmed han skulle administrera detsamma. Vad det betydde, därom vittnar Olof Björnsson själv värtaligt i senare brev, då skatteintäkterna influtit dåligt eller tagits i bruk för andra ändamål⁴. Vidgades ett dylikt förbud, och kunde det upprätthållas, förlorade innehavet av slotten i betydelse allteftersom skatteförbudet genomfördes. Det kringskar även Sten Stures möjligheter att tillgodogöra sig skatteintäkter från andra fatabursområden, där skatten icke direkt anslagits till slott, en möjlighet som stod honom öppen tack vare den av Sten Sture d. ä. upprättade och av Svante Nilsson vidmakthållna förvaltningsorganisationen, där botteninstanserna, underfogdar och andra tjänstemän, stod i fast trohetsförhållande till riksföreståndarna⁵.

¹ Om Erik och Peder Turesson Bielke se G. Carlsson, SBL IV, s. 177 f. resp. 165 f.

² Se ovan s. 216.

³ Lönnroth, s. 244 f.

⁴ Olof Björnsson till Sten Sture 1515 ⁹/₁₂ och 1517 ⁶/₆, SA nr 1294, 1356.

⁵ Se om den välorganiserade förvaltningsapparaten inom fatabursområdena Lönnroth, s. 250 ff. — Sjödin (s. 559 f.) synes antyda, att systemet delvis bragtes ur balans genom att av Svante Nilsson tillämpas på olyckligt sätt. Man torde dock hellre böra understryka, att det trots de ständiga krigsåren och trots Svantes ibland obetänkta handlingsätt likväl bestod. Kontinuiteten bevarades. Vad beträffar Peder Månsson, en av dem som Sjödin tar såsom exempel

Det var alltså ett allvarligt slag, som Jacob Ulfsson — ledaren för riksrådsoppositionen mot Svante Nilsson — nu riktade mot herr Sten. Den eljest försiktige och tövande ärkebiskopen har med påtaglig snabbhet och målmedvetenhet gripit in i denna helt nya situation. Den form han givit sitt angrepp tyder på att han haft fullt klart för sig såväl det egna partiets som den väntade motståndarens styrka och svaghet. Snabbheten i angreppet visar, att man inom riksrådsoppositionen icke ämnade låta det gynnsamma tillfället att gripa makten gå sig ur händerna.

II.

Då Olof Björnsson ^{8/1} avfärdade sitt brev till Sten Sture hade mötet i Arboga sannolikt redan tagit sin början¹. Det föreligger från detsamma blott en akt, det svenska rådets fullmakt för de delegater, vilka skulle underhandla med danska ombud i Halmstad angående förhållandet mellan rikena. Akten är utställd ^{19/1}. Den har tilldragit sig särskilt intresse på grund av några anmärkningsvärda omständigheter, som är förknippade med den. I raden av utställare — d. v. s. rådsförsamlingen — förekommer Erik Trolle med titeln riksföreståndare på för denne vederbörlig plats. Även Sten Sture medtages i rådslistan. Trots detta återfinnes varken Erik Trolles eller Sten Stures sigill under akten. Även andra i råds längden medtagna herrars sigill saknas².

Fullmaktsbrevet visar, att frågan om förhållandet till Danmark och därjämte frågan om val av riksföreståndare på att fogdarna övergav Svante, är förhållandet det, att han visserligen avböjde Svantes erbjudande till honom av fogdessyslan i Västbo och Sunnerbo, men samtidigt förklarade han sig villig att — för den händelse någon lämplig man ej kunde framskaffas — omhänderha skatteuppbörden, om han fick till hjälp en god skrivare. (1511 ^{16/7}, BSH V nr 468). I senare brev sade han sig vilja acceptera anbudet, om han erhöi i förläning vissa socknar. (SA nr 579; jfr Härenstam, Finnveden, s. 129.) Tydiligen löstes frågan ej i herr Svantes tid. Jfr nedan s. 229.

¹ Uppgiften härom i det brev varmed Erik Trolle ^{4/2} biträdde fullmakten ^{19/1} (ST III, s. 574). Jfr Palme, s. 83.

² ST III s. 573 f. med anmärkning om sigilleringen. Se härom vidare nedan s. 253 not 3.

dominerat mötets inledande skede. Den förra frågan var given såsom mötets egentliga ämne¹. Den senare hade helt oväntat aktualiserats. Det är då av största intresse, att den dragits upp med sådan skyndsamhet och att en majoritet inom rådet tämligen omgående utsett riksföreståndare². Ty omständigheten att i ett brev av denna officiella karaktär riksföreståndartiteln fogats till Erik Trolles namn kan icke betyda annat än att en majoritet inom rådet utvalt denne till riksföreståndare och att han själv accepterat detta³. Varför återfinnes då icke hans sigill under akten? Varför har han några veckor senare i Uppsala ensam utställt ett särskilt brev, vari han biträder rådets fullmakt, ett brev vari han ej benämner sig riksföreståndare utan blott riddare till Ekholm⁴? Varför har icke Sten Sture sigillerat⁵?

Det bevarade källmaterialet ger intet direkt svar på dessa frågor. Men de hänger nära samman med en annan fråga: vad beslöts i övrigt i Arboga? Kan den frågan besvaras, vinnes säkra utgångspunkter för en rekonstruktion av det händelsesammanhang, som ligger bakom det nämnda förhållandet med fullmaktens sigillering.

¹ Frågan om förhållandet till Danmark har tydligtvis spelat in vid förhandlingarna i Arboga om riksföreståndarvalet liksom den gör senare vid händelserna i Uppsala under Eriksmässan och vid förhandlingarna i Stockholm i samband med det slutgiltiga riksföreståndarvalet. Det bevarade källmaterialet synes dock icke medge ett klarläggande av de närmare omständigheterna vid fullmaktbrevets tillkomst, varför frågan här till dels lämnas å sido. Se vidare nedan s. 234 f., och s. 250 f., 254 ff. — Se om förhandlingarna i Halmstad och Malmö senast Palme, s. 88 ff.

² Palme (s. 58) förlägger valet till någon av dagarna mellan ¹⁴/₁ och ¹⁹/₁. Den tidigare gränsen motiveras av att rådet denna dag utställt lejdebrev till Sten Sture att komma till Arboga. (BSH V nr 392). Möjligheten att rådsmajoriteten redan då valt Erik Trolle är emellertid icke utesluten.

³ Inom forskningen har man med stöd av fullmaktsbrevet noterat valet av Erik Trolle som ett faktum men i allmänhet icke närmare gått in på frågan om hans ställning under våren. Se Palme s. 62 f. och 85 f. med i not 17 och 92 anförd litteratur. Denne tar upp problemet till ingående granskning men från andra utgångspunkter än här. Se härom nedan s. 232 not 1.

⁴ ST III s. 574 med anm.

⁵ Om regler och sedvana vid dylika akters sigillering se Palme, s. 61 ff.

Ett allmänt referat av ett beslut, fattat i samband med Arbogamötet, lämnar Knut Eskilsson i brev till Sten Sture ¹/₄. Han bringar beslutet på tal med anledning av att herr Sten — enligt hans mening — icke varit solidarisk mot detsamma. »Som eder väl förtänker», skriver han, »att då den värdige fadern och riksens råd, vi gingo uppå rådstugan i Uppsala om distingen näst förliden att lysa där burspråk för allmogen, som där då församlad var, då vet ni väl själv, huruledes det sig förkunnade, att när Gud fogade våra medbröder hem kommo, som till Danmark äro, och meniga riksens råd till hopa kommo, då ville de endräkteligen vara till ens om hövitsman, det bästa Gud giver dem nåden till, efter lagen och gammal god sedvänja . . .»¹.

Enligt Knut Eskilsson har alltså ärkebiskopen i spetsen för en rådsförsamling vid burspråk i Uppsala inför den vid distingen (²/₂) samlade menigheten kungjort som en slutöverenskommelse i frågan om riksföreståndarämbetets besättande, att val av riksföreståndare skulle anstå till dess att rådsherrarna, som farit till Halmstad, återvände, att rådsmöte då skulle äga rum och att rådet då skulle förrätta val i enlighet med lagen och gammal god sedvänja.

Ett annat brev, också det ställt till Sten Sture, utfärdat i Uppsala ⁵/₂ av »de rådsmedlemmar som då var där», ger ytterligare uppgifter. Hänvisande till en icke närmare angiven överenskommelse om slottsloven, som träffats i Arboga, säga de sig vilja fara till Stockholm viss dag och be Sten då vara där för behandling av den saken och jämväl av andra, som blivit aktuella, sedan han dagen innan lämnat Uppsala².

Det framgår av brevet, att Knut Eskilsson verkligen ger ett referat av en slutöverenskommelse. Det framgår även,

¹ Sigtuna 1512 ¹/₄, BSH V nr 395. Se om situationen då brevet utfärdats vidare nedan s. 242 f.

² »Consiliarij regnj pronunc ibidem constitutj» till Sten Sture, Uppsala 1512 ⁵/₂, Grönblad, s. 543. (» . . . efter den befallning, som skedde nu nyligen i Arboga om slottsloven, vilja vi . . . vara i Stockholm på onsdag nästkommandes eller torsdagen allra senast, bedjandes eder, att ni där ville vara tillstädes på samma tid . . .»)

att den allmänna överenskommelse, som träffats i Arboga, rymt en bestämmelse om slottsloven. Sten Sture har varit engagerad i denna överenskommelse. Fråga är, vad bestämmelsen om slottsloven gått ut på, och om den varit inskränkt till att gälla enbart Stockholm.

Från ett möte mellan ett regerande rådsutskott i Uppsala ^{23/3} har bl. a. avgått en skrivelse till fogden på Åbo slott, Josef Pedersson, alltså till en av dem som i likhet med fogdarna på andra fatabursslott med all sannolikhet lovat Svante Nilsson att efter dennes död hålla slottet till Sten och Mätta Ivarsdotter ¹. Rådsutskottet anmodar nu denne fogde att skicka sig på ett tillbörligt sätt beträffande slottsloven och kräver, att han icke släpper fler upp på slottet än han kan vara »fullmäktig», innan han får deras meddelande om vem som skall bli rikets hövitsman och anamma slottet ². Brevet visar med bestämdhet, att rådet gjort anspråk på slottet. Detta får icke kunna utnyttjas av en ovidkommande part, underförstått Sten Sture.

Då både Stockholm och Åbo var fataburslän, synes man kunna våga draga den slutsatsen, att den i Arboga av Sten godkända överenskommelsen om slottsloven inneburit, att denna ifråga om fatabursslotten icke längre skulle stå till Sten och Mätta Ivarsdotter utan till rådet ³.

Ifråga om de slott, som var förlänade, har rådet givetvis — i anslutning till sina erkända rättigheter — krävt att slotts-

¹ Se ovan s. 221.

² Jacob Ulfsson och fyra herrar av rådet till Josef Pedersson, Uppsala 1512 ^{23/3}, FMU nr 5573. — Om situationen då brevet utfärdades och om de nämnda rådsherrarnas funktion se nedan s. 235 f., 242 f.

³ Hur slottsloven sedan i varje enskilt fall kan ha utformats synes omöjligt nå någon säker kunskap om. — Då rådsutskottet i brevet 1512 ^{23/3} (FMU 5573) manar Josef Pedersson skicka sig tillbörligen med slottsloven och hålla den till de fyra herrars hand, som den var honom »antvordad och befallen», kan denna formulering icke tillmätas något bevisvärde rörande utformningen av själva Arbogaavtalet, då möjlighet föreligger, att rådet blott söker hävda en allmän principiell uppfattning eller syftar på slottsloven sådan den var utformad före Svante Nilssons förvandling av den. — Kraft utläser ur brevet att utställarna utsetts att mottaga slottsloven. (A. a., s. 344. Jfr Palme, s. 83 not 83.) Dessa synas dock ha haft funktionen av regerande rådsutskott. Se nedan s. 235 f.

loven skulle vara ställd på det ensamt. Men detta har främst varit fråga om en uppgörelse mellan rådet och varje slottshövitsman för sig. Här om föreligger intet källmaterial, och detta led i förhandlingarna undandrar sig därför bedömande ¹.

Avtalet om slottsloven har icke stått ensamt. Det har synbarligen kombinerats med ett avtal om skatteuppbörden. Bengt Abjörnsson, en av de svenska delegaterna till Halmstad, fann sig vid återkomsten till Sverige ha blivit »besagd» inför herr Sten beträffande något tal han haft på honom i Småland. Han förnekar i brev till denne, att han sagt något annat än det som bör sägas om en ärlig, god man, och ger som bevis härför sin skildring av den episod det tydligen rört sig om. Då delegaterna på nerresan for genom Västbo, berättar han, sporde några av bönderna, »vem de skulle göra kronans ränta, efter . . . Svante var död». Svaret blev, att »vem rikens råd vordo därtill skickande med sitt brev, den skulle de svara». Motiveringen för svaret följer omedelbart, i sin lakoniska form onödiggörande all diskussion om den rättsgrund delegaterna stött sig på: »I veten själv vad samtyckt var i Arboga . . .»².

Västbo låg till fataburet, alltså direkt under riksföreståndarens administration ³. Svaret till bönderna betyder då, att riksrådet efter Svantes död trätt i riksföreståndares ställe och nu skulle administrera skatteuppbörden från fatabursområdena. Rättsgrunden är ett avtal i Arboga ⁴.

Brevmaterialet ger alltså följande upplysningar om beslut i Arboga ⁵. En slutöverenskommelse, kungjord i Uppsala vid distingen, har gått ut på att med val av riksföreståndare

¹ Jfr ovan s. 222 f. Palme, vilken icke gör den åtskillnad mellan fataburslän och andra län, som här företagits, anser, att överenskommelsen om slottsloven gällt alla slott och att man i Arboga beslutat ställa slottsloven på ett rådsutskott om fyra herrar. (A. a., s. 83.)

² Bengt Abjörnsson till Sten Sture, Händelö 1512 ¹⁰/₅, BSH V nr 398.

³ Lönnroth, s. 248; C. Härenstam, Finnveden, s. 93 f. Om den aktuella situationen i Västbo se ovan s. 224 not 5.

⁴ En vidsträcktare tolkning hos Palme, s. 82 f.

⁵ Att förhandlingarna till huvudsaklig del ägt rum i Arboga, styrkes av det faktum, att Ture Jönsson, en av de rådsherrar som sigillerat fullmak-

skulle anstå till ett rådsmöte, vilket skulle äga rum, sedan delegaterna till Halmstad återvänt. Vidare har en överenskommelse träffats angående slottsloven till fataburslottens, att den skulle stå till rådet, dessutom en överenskommelse enligt vilken skatteuppbörden från fatabursområdena skulle omhänderhas av rådet — i båda dessa fall uppenbarligen interimistiska överenskommelser.

De två sistnämnda besluten hänger intimt samman med varandra. De betingar varandra. Detta framgår tydligt av det förhållandet, att de direkt anknyter till de politiska problemen, vars aktualitet före Arbogamötet Olof Björnssons brev gav en klar bild av: frågan om slottsloven och frågan om skatteuppbörden¹.

Sten Sture hade i det av Olof Björnsson tecknade aktuella fallet vunnit över rådet i kampen om slottsloven och kunde känna sig säker ifråga om den övervägande delen av rikets andra slott². Rådsoptionen hade i det aktuella fallet vunnit kapplöpningen om skatten, men dess medlemmar kunde ingalunda vara säkra på att vinna även i fortsättningen, ty herr Sten kunde även räkna med kraftigt stöd från den viktiga instansen inom den allmänna förvaltningen, fogdarna³, och han hade även möjlighet att i likhet med föregångarna vända sig direkt till allmogen med vädjan om stöd.

Trots denna för honom ytterligt gynnsamma position har alltså herr Sten i Arboga träffat avtal med riksrådet, enligt vilket han till rådet avstått från den maktposition faderns förändring av slottsloven till fataburslottens och hans egna åtgärder härvidlag förskaffat honom, och koordinerat med detta ett avtal enligt vilket han gav avkall på de möjligheter han hade att jämte slotten även bemäktiga sig uppbörden från fatabursområdena. Betyder då dessa två avtal, att Sten

ten ¹⁹/₁, och Nils Clausson till Storda, en av de rådsherrar som upptagits i rådslängden men som icke sigillerat, båda den ⁴/₂ befann sig i Lidköping. (Perg. brev 1512 ⁴/₂, RA.)

¹ Se ovan s. 215 ff.

² Se ovan s. 223 f.

³ Se ovan s. 216, 224.

Sture i Arboga fullständigt underkastat sig rådets vilja? Svaret ger sig självt, om man betraktar den huvudöverenskommelse, som kungjordes i Uppsala inför den vid distingsmarknaden församlade menigheten: att när rådet efter de svenska delegaternas hemkomst från Danmark åter samlades till möte, då skulle det välja riksföreståndare. Härei ligger då vinsten för Sten Stures del, eftergiften för rådspartiets del, ty beslutet innebär, att det av rådsmajoriteten företagna valet upphävts, hela frågan om val av riksföreståndare uppskjutits¹.

Det gives ingen möjlighet att närmare följa gången av förhandlingarna i Arboga, men vissa huvudmoment torde — som den företagna undersökningen visar — vara säkra. Frågan om val av riksföreståndare har snabbt kommit upp. En del av dessa förhandlingar har ägt rum, innan Sten Sture anlät. Han har varit kallad, men han har infunnit sig först sedan han på egen begäran erhållit lejd. Rådets lejdebrev är daterat ¹⁴/₁. Herr Sten bedes i detsamma komma så fort han kan; i en efteråt tillskriven sats uttalas en önskan, att han måtte komma dagen därpå »för många ärendens skull här beslutande»². Den ¹⁹/₁ är den fullmakt för de svenska delegaterna daterad, som bland rådsherrarna upptager Erik Trolle med riksföreståndartiteln och bland rådets medlemmar även Sten Sture — men som icke är försedd med någonderas sigill.

Dessa omständigheter medger olika tolkningsmöjligheter, alla till en viss grad osäkra. Så mycket synes dock säkert, att riksföreståndartitelns applicerande på Erik Trolle i detta officiella dokument måste betyda, att han utvalts till riksföreståndare, jämväl att han accepterat detta val. Frånvaron av sigillen måste för Sten Stures del betyda, att han vägrat acceptera ett dylikt val. Han har kunnat ge sin vägran tyngd genom att hänvisa till sin faktiska politiska maktställning: makten över fatabursslotten och bindande avtal med hövitsmän på andra slott, stödet från fogdeförvaltningen inom fata-

¹ Jfr härmed Palme, s. 82 ff.

² BSH V nr 392. Jfr senast Palmes diskussion i frågan, s. 61 ff.

bursområdena. Motståndarna — rådets majoritet — har haft sina samlade personliga maktresurser, ekonomiska och politiska, att falla tillbaka på, dessutom även stödet av rådets ställning som officiell och lagenlig institution med vissa rättsbefogenheter. Sten Stures vägran att acceptera valet av Erik Trolle har lett till en kompromiss. Den förre har avstått den makt över fataburs-slotten och över skatteuppbörden från fatabursområdena han genom faderns och egna åtgärder erhållit. Den har övertagits av rådet. Men till gengäld har det skedd valet upphävts, frågan om nytt val ställts på framtiden. Rådet skulle företaga detta först när rådsdelegaterna återvände från Danmark. Detta — själva huvudavtalet — har liksom de övriga avtalen uppenbarligen fattats under förhandlingar i Arboga men kungior i Uppsala inför den vid distingsmarknaden församlade menigheten av ärkebiskop Jacob Ulfsson i spetsen för en rådsförsamling.

Till denna överenskommelse, till denna offentliga kungörelse fogar sig ett personligt dokument: Erik Trolles brev vari han biträder fullmakten av $^{19}/_1$. I och med att valet av honom satts ifråga resp. upphävts, har han icke kunnat sigillera akten med den omstridda resp. oriktiga titulaturen. Hans anslutning till densamma har blott kunnat ske genom särskilt brev. Detta är utställt i Uppsala $^4/_2$ — alltså först i samband med kungörandet av slutöverenskommelsen — och utgör sålunda det sista ledet i förhandlingarna. Kunskapen härom skänker särskild meningsfyllighet åt kontrasten mellan inledningsorden: »Jag Erik Trolle i Ekholm, riddare . . .» och titulaturen i rådets fullmakt $^{19}/_1$ ¹.

Samma dag Erik Trolle utställde sitt brev — det skriftliga erkännandet av att han trädde tillbaka — lämnade unge herr Sten mötet².

¹ ST III s. 574. Kraft menar, att Erik Trolle var en ren galjonsfigur. (A. a., s. 344.) Uppfattningen kan ha visst fog för sig. Säkert är i varje fall, att ärkebiskop Jacob Ulfsson var den ledande inom rådspartiet. — Förf. hoppas återkomma till frågan om Erik Trolles roll i samband med en undersökning av förhållandet mellan det världsliga frälset och kyrkan under början av 1500-talet.

² I rådets brev till Sten Sture, Uppsala 1512 $^5/_2$, uppgives, att denne lämnat Uppsala $^4/_2$. (Grönblad, s. 543; jfr ovan s. 227.)

För rådsmajoritetens del torde den största vinsten med denna kompromiss ha varit, att Sten Sture med dessa avtal

Palme (s. 58 ff.) inleder sin framställning rörande Arbogamötet med en analys av de berättande källorna. Han finner därvid rimkrönikan vara totalt missvisande i denna punkt och förkastar den, utan tvivel med all rätt. Därpå behandlar han den »valberättelse», som ingår i Gustaf Trolles supplik till påven sept. 1519. Han finner i denna två uppgifter, som han anser sig kunna visa vara riktiga, dels att Erik Trolle ej varit närvarande vid valet, dels att han fått (senare utvecklat till att han begärt och erhållit) en tidsfrist, inom vilken han hade att ge besked om han accepterade. På dessa två uppgifter grundar Palme sin skildring av mötet. Hela det övriga stoffet tolkas och grupperas med hänsyn tagen till dessa — som han menar — fasta och säkra utgångspunkter.

Palme har väl underkastat Trolles inlaga en analys, varvid han starkt understryker dess tendens och allmänna otillförlitlighet, men det vill synas, som om Trolles egentliga avsikt med utformningen av sin valberättelse undgått honom. Det finns anledning upptaga denna till förnyad behandling.

Gustaf Trolle skriver: » . . . tamen, cum alias, regno Sueciae tunc gubernatore carente, plures tractatus inter proceres et consiliarios dicti regni super electione futurū illius gubernatoris habiti forent, ac maior et gravior pars procerum et consiliariorum praedictorum nobilem virum dominum Ericum Trolle eiusdem regni militem deauratum, licet absentem, in illius gubernatorem elegissent, et tempus acceptandae per eum huiusmodi electionis penderet, quidam Steno Sture etiam dicti regni miles adversarius, qui tunc ad consilium dicti regni admissus non fuerat, forsā egre ferens, quod praefatus Ericus in eiusdem regni gubernatorem electus esset, ut praefertur, favore et auxilio amicorum suorum et nonnullorum rusticorum potentium, quos sibi promissionibus, persuasionibus, terroribus et minis illexerat, fretus, se in ipsius regni regimen intrusisset (☞: -sit), praefatum Ericum per consiliarios regni huiusmodi concorditer electum impediendo; . . . ». (APD VI, s. 256 f. —) . . . sedan . . . ett flertal överläggningar ägt rum mellan de främste och rådsherrarna i sagda land angående valet av . . . styresman och den största och inflytelserikaste delen av rådet och de främste hade utvalt till styresman . . . Erik Trolle, ehuru han var frånvarande, och den tidsfrist, inom vilken han hade att acceptera valet, ännu förevar, hade likväl . . . Sten Sture . . . olagligen tillskansat sig regeringsmakten . . . »)

Det frapperar här, att Gustaf Trolle framställer valformerna så, som om det vid riksföreståndarval fanns en viss tidsfrist, inom vilken den valde hade att acceptera ett val (tempus acceptandae). Det frapperar vidare, att han så starkt understryker, att det var just under detta tidsavsnitt, som Sten Sture trängde sig till makten, som om just detta förhållande skulle konstituera ett olagligt förfarande. Detta understrykes kraftigt genom frasen » . . . se in ipsius regni regimen intrusisset ». Som Palme påpekar (s. 59 not 7) har intrudo

erkänt rådets allmänna rättsställning, d. v. s. dess rätt att i denna situation handha riksstyrelsen och förordna om ny styresman ¹, och att han i överensstämmelse härmed till rådet överlämnat vad han innehade av den officiella regeringsmakten. Sten Sture själv vann, att valet av Erik Trolle gick tillbaka. Men anmärkningsvärt är, att han trots sina eftergifter icke vann riksföreståndarskapet, och att det nya valet genom att uppskjutas till dess att förhandlingarna med danskarna avslutats sammankopplades med frågan om Sveriges förhållande till Danmark. Det tycks ha rått motsättning mellan Sten Sture och rådsmajoriteten i denna punkt, vilket accentueras av att icke han men väl Erik Trolle biträtt fullmakts-

betydelsen »olagligen intränga» och intrusor = »qui dignitatem contra leges occupat». Men i svensk lag finns intet stöd för denna bedömning av det skildrade valförloppet. — Trolle har emellertid icke syftat på svensk lag. Hans supplik är ställd till påven, och den lag han har i tankarna är den kanoniska rätten. Denna stadgar, att när en högre kyrklig dignitär (t. ex. en biskop) väljes, valförsamlingen har rätt — om den valde är frånvarande (jfr här »licet absentem») — inom viss tid underrätta honom om valet. Han hade då en tidsfrist på en månad, inom vilken han måste avge svar. Så länge denna frist icke gått ut och så länge den valde icke avgivit sitt svar, var valförsamlingen bunden av sitt val. Varje annat val, som skedde under denna mellantid, var i sig självt ogiltigt. (Se Hinschius, System des katholischen Kirchenrechts II, s. 669 f. med beläggstållen.)

De former, i vilka Gustaf Trolle tecknat riksföreständarvalet 1512, vinna härigenom sin förklaring. Vi finner, att han på detta val applicerat principer, som tillämpades vid högre kyrkliga val. Avsikten är uppenbar. Han kan härmed visa, att det av riksrådet slutligen företagna valet av Sten Sture varit olagligt, enär rådet enligt detta betraktelsesätt varit bundet av sitt tidigare val av Erik Trolle. Den man Gustaf Trolle kämpade med är alltså en man vald på olagligt sätt, hans regim alltigenom olaglig.

Gustaf Trolles inlaga — av utomordentligt intresse för kunskapen om hur han motiverade sin kamp med Sten Sture — ger inga säkra utgångspunkter för en teckning av händelserna i Arboga. Tvärtom strider den i avgörande punkter mot akt- och brevmaterialets vittnesbörd. Det är här fråga om en medveten förvanskning av fakta i ovan angivet syfte. Självfallet måste en undersökning av Arbogamötet, som bygger på denna Trolles »valberättelse» eller tar sina utgångspunkter i den, bli alldeles snedvriden. Så är även fallet med Palmes. Den har därför icke heller synts mig tarva en genomgående kritik.

En allmän kritik av Gustaf Trolles inlaga hos G. Wieselgren, s. 381 ff.

¹ Om rådets rättskrav se vidare nedan s. 256 ff.

brevet ¹⁹/₁. Genom att sammankoppla dessa frågor förskaffade sig rådsmajoriteten trumf på hand till slutspelet, medan Sten Sture till synes avhände sig sin. Det skulle emellertid snart visa sig, att unge herr Sten besatt helt andra insikter i det politiska spelets svåra konst än vad hans uppträdande här kunde ge vid handen.

III.

Det möte, som riksrådet i sitt brev från Uppsala ⁵/₂ utsatte med Sten Sture att äga rum i Stockholm ¹¹/₂—¹²/₂ för att ändra slottsloven, synes även ha ägt rum. Enligt anteckning i stadens tänkebok har herr Sten vistats där denna tid ¹. Huruvida då slottsloven ändrats i överensstämmelse med avtalet i Arboga är ovetbart. Men oberoende av om detta avtal fullföljts eller ej, framstår det som ett avgörande faktum i sammanhanget, att slottsfogden förblev densamme — här som annorstädes. Sten Sture har därmed haft garantier för bevarat inflytande ².

¹ Rådet till Sten Sture, Uppsala 1512 ⁵/₂, Grönblad nr 293; STb 4, s. 233 f.

² Johan Rode, en lybsk sekreterare, som för vissa förhandlingar anlät till Stockholm ¹⁰/₆, avsände därifrån ¹⁸/₆ en rapport över det politiska läget till kung Hans. Häri uppger han bl. a., att han erfarit, att Svante, då han lämnade Stockholms slott, befallde att slottsbesättningen — sedan hans arvingar ersatts för hans utgifter vid resan till Ryssland och fått hans kvarlåtenskap — endast skulle hålla slottet till ärkebiskopen, biskop Mattias och två riddare. Då dessa — med Mattias ersatt av Otto, när Mattias farit till Danmark — äskat slottet, så skulle de ha fått till svar, att när rikets sändebud till Malmö återvände hem och rikets herrar kommo tillhopa, så skulle de fullgöra sina eder, trohetsförsäkringar och löften, vilket han säger sig lätteligen skola tro, när det väl har skett. — I besättningens svar har vi en direkt anknytning till avtalet i Arboga. Detta skänker Rodes uppgift i denna punkt — alltså om den aktuella händelsen — en viss trovärdhet och därmed även visst stöd åt uppgiften att slottsloven ändrats. (Uppgiften rörande Svantes delaktighet i det hela kan dock icke vara riktig.) Att fogden på slotten och besättningen var på Sten Stures sida, därom ger Rode absolut klart besked genom vad han i övrigt berättar, ävensom genom sin avslutande reflexion. (HR III: 6, s. 400.) — Uppgiften sättes av L. Sjödin, s. 561 not 2 in i annat sammanhang. Jfr Palme, s. 38 not 89.

Den praktiska konsekvensen av Arbogabesluten har — som framgår av denna episod — varit, att rådet måst övertaga riksstyrelsen. Det har blott kunnat ske genom ett rådsutskott. Tydligt är det just detta, som i rådets namn avsänt ovan citerade brev till Josef Pedersson på Åbo, nämligen ärkebiskop Jacob Ulfsson, domprosten i Uppsala Kristoffer Lintorp, Knut Eskilsson, Erik Trolle och Sten Turesson¹. Sammansättningen av denna grupp — eljest obegriplig — blir härmed förklarlig. Den tar hänsyn till att ärkebiskopen var rådets givne ledare. Man har då tagit rådsmedlemmar, som han lätt kunde få kontakt med, hans egen domprost och efter anciennitet tre uppländska rådsherrar².

Om detta rådsutskotts verksamhet föreligger inga uppgifter förrän i mars. Då igångsätter det en aktion mot Sten Sture³. Denna kommer som en reaktion mot den politik herr Sten i strid med Arbogaavtalen bedrivit under månaderna efter mötet.

De olika faserna i denna politik kan icke tecknas ingående. Men det splittrade brevmaterialet ger dock några utgångspunkter för ett fastställande av dess väsentliga mål⁴. Bäst kan verksamheten i Finland följas.

Redan i början av februari⁵ har Sten Sture — enligt svarsbrevet — tillskrivit Tönne Eriksson på Raseborg och begärt, att denne skulle 'veta hans bästa'. Tönne avger försäkran härom. Sten har även begärt 'några pengar av Raseborg', ett krav som Tönne avböjer, icke med hänvisning till fru Mättas rätt enligt förläningsbrevet 1505^{10/10} utan till en överenskommelse med Svante i Kalmar 1510⁶. — Då herr Sten vänder sig direkt till Tönne, går han utöver sin befogenhet

¹ FMU 5573. Jfr ovan s. 228.

² Jfr Styffes rådslängd, BSH V, Inl., s. 167.

³ Se nedan s. 242 ff.

⁴ Palme (s. 98 ff.) tecknar samma händelser under rubriken »Dragkampen om slott och menigheter våren 1512» men mot bakgrunden av sin uppfattning av Arbogamötets förlopp och utan den analys, som här försökes.

⁵ Jfr Palme, s. 99.

⁶ Tönne Eriksson till Sten Sture, Åbo 1512^{2/3}, FMU nr 5571.

både i förhållande till rådet och till fru Mätta, kränker såväl bestämmelserna i förläningsbrevet 1505 ¹⁰/₁₀ som Svantes förändrade slottsloven och avtalet i Arboga. Tönne Eriksson ställer sig bakom honom, men det sker icke villkorslöst. Den av Tönne anförda överenskommelsen i Kalmar gick ut på att han skulle erlægga en mindre avgift av länet än tidigare ¹. Nu förklarar han helt kallt, att länet genom detta avtal fått karaktär av räkenkskapslän och att han på grund av stora kostnader för underhåll av trupper etc. icke har något överskott att inleverera. Detta är priset för hans medverkan ².

Tönne Erikssons brev är avsänt från Åbo, där Svante Nilssons trogne fogde Josef Pedersson satt, samme man som rådsutskottet senare ansett behöva en erinran om sina skyldigheter beträffande slottsloven. Här föreligger onekligen samband mellan Tönne Erikssons hållning och Josef Pederssons ³. Det är — ehuru intet annat brevmaterial finnes till belysning av läget — uppenbart, att ett led i herr Stens politik i Finland varit att skaffa sig ett absolut säkert grepp om slotten. Men han har icke stannat vid detta.

Landsfogden i Korsholms län Kettil Påvelsson har också erhållit en skrivelse från Sten Sture med en maning om trohet och signifikativt nog även med en förfrågan om skatten. I svarsbrevet, som han ställer till Sten Svantesson, »sin unga herre», lovar han trohet, redogör för storleken av skatt och annan uppbörd med angivande av betalningsterminen samt försäkrar att all uppbörden skall komma Sten »till handa i goda rede» ⁴.

¹ Se ovan s. 221 not 2.

² Då Tönne Eriksson i brev till Svante Nilsson 1511 ²⁶/₇ (FMU 5533) åberopar överenskommelsen, heter det att Svante lovat honom »en medhel ythermer oppa then swmman aen förre, . . .». I brevet till Sten Sture 1512 ²/₃ (FMU 5571) heter det, att Svante »i Kalmarna migh om sadane peninge summe j mögligh affgiiftt vissede oc tilsade, . . .». Detta avtal har han förliat sig på och till landets värn hållit så mycket folk, att han själv haft kostnad. — En härifrån något avvikande analys hos Palme, s. 99.

³ Rådets utskott till Josef Pedersson, 1512 ²³/₃, FMU 5573. Se om läget i Åbo län vidare nedan.

⁴ Kettil Påvelsson till Sten Sture, Korsholm 1512 ⁹/₃, FMU 5572.

Korsholms län låg till fataburet¹. I denna situation uppträder alltså Sten Sture i en riksföreståndares funktion och vinner erkännande. Han griper icke blott efter slotts-länen utan efter hela fatabursområdet. Detta göres fullt tydligt genom andra uppgifter.

I Kumogårds län, vilket också tillhör fatabursområdet², har ombud för herr Sten samma vår placerat Ivar Fleming som fogde. I ett bevarat brev överhopar denne herr Sten med trohetsförsäkringar. Han titulerar denne »Sveriges rikets hövitsman³». Det är vidare att märka, att en broder till denne Ivar, nämligen Erik Fleming, samtidigt placerats som landsfogde inom Åbo län⁴. Han uppträder som herr Stens förtrogne budbärare och har fört dennes brev till lagmannen i Norrfinne lagsaga, Henrik Stensson, alltså lagman inom samma område som han själv var landsfogde. I brevet har Henrik manats vara på Stens »gagn och bästa»; han säger också Sten Sture trohet⁵.

¹ Lönnroth, s. 244, 246, 248.

² Lönnroth, s. 248.

³ Ivar Fleming till Sten Sture, Kumo gård 1512 ³⁰/₄, FMU 5577. — Ivar inleder sitt brev med en hänvisning till något han tidigare muntligen meddelat, enär han ville hålla det hemligt, nämligen »hurulunda de mig för eders herradömes fattiga ämbets- och tillsyningsman här uppå Kumo gård och län på edra vägnar tillsatt och betrott hava, . . .». Vad Ivar här åsyftar med »de» är icke närmare känt, men det måste vara en grupp Sten Stures anhängare, som haft vissa fullmakter av denne att handla på hans vägnar. Åbo har tydligen nog varit gruppens centrum. Jfr ovan om Josef Pedersson och Tönne Eriksson.

⁴ FMU 5576, 5580, 5587.

⁵ Henrik Stensson till Sten Sture, Poiko 1512 ¹⁶/₅, FMU 5580. — De förändringar, som ägt rum, har tydligen även haft samband med att den tidigare fogden på Kumogård och alltså i Satakunta, Didrik Hansson, avlägsnats från sin post. 1511 ¹²/₂ och 1511 ¹³/₉ uppträder han som fogde där (FMU 5501, 5548). Som landsfogde i Satakunta nämnes 1512 ¹⁵/₂ Lasse skrivare (FMU 5569), som fogde på Kumo gård 1512 ³⁰/₄ Ivar Fleming (FMU 5577). Denne fick icke behålla länet, utan det blev Lasse skrivare, som erhöll fogdesysslan på Kumogård (FMU 5649, 5685). Möjligen har Didrik Hansson skilts från sitt fögderi redan under Svantes tid; han försvarar sig i brev till denne mot anklagelser 1511 ¹³/₉ (FMU 5548). Didrik Hansson skröt, enligt vad Henrik Stensson i sitt nämnda brev uppger, med att han före midsommar skulle bli

Herr Stens politik i Finland kan då sammanfattas så, att han strävar att säkra sig hela fatabursorganisationen, d. v. s. den grund, varpå riksföreståndarens politiska maktställning vilade.

Det bevarade källmaterialet ger ytterligt få upplysningar om Sten Stures verksamhet i Sverige. Antydningar gives dock om att den haft samma karaktär som i Finland.

Samtidigt med eller omedelbart efter det att — vad Stockholm beträffar — den överenskommelse från Arboga skulle fullföljas, som alltså skulle lägga makten över slotten i rådets hand¹, utför Sten Sture en märklig manöver. Bland dem som nu uppträder i hans omgivning märkes framför andra Sten Kristersson. Denne hade som ovan antytts sensommaren och hösten 1511 fört en ytterligt hård kamp med Svante Nilsson, en kamp som vid vissa tillfällen tagit formen av öppet vapenskiye. Omedelbart före Arbogamötet uppträdde han i samarbete med ärkebiskop Jacob Ulfsson, rådsmajoritetens ledare. Han har även sigillerat fullmakten ¹⁹/_i, således då knappast ändrat sin attityd mot herr Sten. Den ¹⁴/₂ går han samman med denne. Senare framstår han som en dennes nära bundsförvant².

Källmaterialet rörande Sten Kristerssons partiskifte meddelar intet utöver själva faktum. Olika orsaker kan tänkas ha föranlett detsamma³. En faktor i händelsesammanhanget framträder klart efter den ovan gjorda analysen av Sten Stures skarpt utformade politik med dess speciella inriktning mot att söka behärska slotten. Ser man partiskiftet mot

fogde på Åbo slott, vilket att döma av den iver varmed Henrik varnar Sten Sture för att ta hans tjänster i anspråk, måste tolkas så, att Didrik väntade upprättelse av herr Sten, vilken alltså då förmodades vara vald. — Palme (s. 100) synes ha fattat vissa uppgifter i Henrik Stenssons brev som belägg för att Didrik, då det skrevs, var fogde i Satakunta och tolkar uppgiften om skrytet så, att han lerat sig med rådet.

¹ Se ovan s. 235.

² Se ovan s. 216; Styffe, BSH V, Inl., s. 159 ff. samt det där tryckta brevmaterialet nr 374 ff.; STb IV, s. 222. Jfr i övrigt Sjödin, s. 553 ff.; Stensson, s. 141 f., 151 med not 4; Palme, s. 51 ff., 112 ff.

³ Jfr Carlsson, Hemming Gadhs, s. 249; Stensson, s. 151 f.; Palme, s. 113 f.

denna bakgrund, visar det sig, att det med sällsynt följdriktighet låter foga sig in som ett led i denna politik. Genom att bilägga tvistigheterna med Sten Kristersson har Sten Sture även kunnat få grepp om Nyköpings slott. Väl har han icke kunnat vara lika säker om det som om de slott, där honom absolut trogna fogdar satt, men han har vunnit viss kontroll över dess användning och han har helt undandragit rådspartiet en viktig stödjepunkt. Sakläget tillåter slutsatsen, att det är med Sten Sture som den initiativtagande kontakt nåtts mellan de två.

Samtidigt har herr Sten en uppgörelse med sin styvmoder fru Mätta Ivarsdotter¹. Den har inletts vid tiden för Arbogamötet. Sten Sture berövar henne större delen av den ekonomiska maktställning hon tack vare herr Svante erhållit. Han rör sig därvid klart utanför lagens rāmärken. Det råder intet tvivel om att en starkt bidragande orsak till hans uppträdande varit, att fru Mätta vid sidan av honom själv insatts i slottsloven till fatabursslotten. Denna omständighet försvagade självfallet hans position. Genom att kringskära

¹ Utöver vad här anföres må hänvisas till de farhågor fru Mätta Ivarsdotter i brev till Sten Sture ¹⁴/₃ yppar för att han under sin då påbörjade resa ner i södra Sverige skall kränka hennes rätt angående Borgholm. (BSH V nr 393; jfr ovan s. 220.) — Att Sten Sture besökt Borgholm under våren framgår av ett brev till honom 1513 ²⁵/₁ från den dåvarande fogden på slottet Peder skrivare. Denne rekommenderar herr Sten att låta den förutvarande fogden Jöns Laurensen få behålla den socken, som Sten, då han var på Borgholm, förlänade denne, dels för hans trogna tjänst, dels för utlägg han haft för Svante Nilsson. (SA 1262.) Någon annan tid än våren kan ej tänkas. Förlänning till slottsfogden ingick alltså även här som ett led i förhandlingarna med denne. (Jfr ovan s. 220 not 1.)

Hövitsmannen på Ståkeborg, Trotte Månsson, avled i mars 1512. Sten Sture erhöi då bud härom från Olof Björnsson och Peder Jakobsson, vilka förfrågade sig om vad han ansåg borde göras med slottet och länet. (1512 ²²/₃, BSH V nr 394.) Vilka åtgärder som vidtagits av Sten Sture eller av rådet är icke känt, ej heller hur änkan på slottet Märta Bengtsdotter, dotter av Bengt Arendsson, och besättningen uppträtt. (Om slottsloven se ovan s. 223, 228 f.) Senare sitter Holger Karlsson som hövitsman på slottet, men när han tillträtt är också okänt. (Belägg perg. brev 1515 ²⁵/₂ och ²⁷/₃, RA.) Troligen har han placerats där i samband med Sten Stures val ²⁸/₇, då ju även det ledigblivna Viborg besattes. (Se nedan s. 261 not 4).

hennes ekonomiska resurser har han velat öva press på henne och reducera hennes möjligheter att göra sig gällande¹.

Vid sidan av slotten har förvaltningsapparaten inom fatabursorganisationen varit målet. I Gästrikland, som låg under Stockholms slott, har Sten som landsfogde placerat Olof Jute, en av faderns tjänare². Det är också i detta sammanhang man bör se hans åtgärd att under sin resa ner i södra Sverige under våren bekräfta Jönköpings privilegier ($2^{1/3}$)³. Staden var nämligen centrum i en del av det stora fataburskomplex, som utbildats i Småland under Svante Nilssons tid⁴. Samtidigt har herr Sten, som antydningar i det bevarade brevmaterialet visar, träffat dispositioner om skatteuppbörden i dessa områden, och bevisligen har skatten i ett av häraderna kommit honom till del⁵.

Därutöver tillkommer i Sverige ett moment, varom de finska breven intet meddela, Sten Stures strävan att av tingsmenigheterna väljas och hyllas som riksföreståndare. Olof Jute har just vid ting med gästringarna utverkat val och hyllning. Han har därvid lockat med vallöften av sedvanlig typ, löften om goda gamla lagar och rikligt med förnödenheter. Men det avgörande för böndernas ställningstagande synes ha varit, att Olof Jute hänvisat till att en rad andra menigheter utvalt och hyllat Sten². — För uppgifternas sanningshalt

¹ Jfr Carlsson, a. a., Scandia 1929, s. 121 med not 2, som understryker, att frågan om slottsloven bestämt Sten Stures handlande, och även Stensson, s. 151 med not 1; något annorlunda Palme, s. 102.

² Gästriklands inbyggare till Sten Sture, Ovansjö 1512 $4/4$, BSH V nr 396; jfr BSH V nr 72.

³ Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer I nr 238. Att märka är, att Sten i brevet säger sig ta borgarna i sitt hägn etc. ej i sitt och rikets hägn etc. (Jfr nr 242.) Han uppträder alltså icke formellt men väl reellt som riksföreståndare. — Om herr Stens resa se s. 240 not 1.

⁴ Jfr Lönnroth, s. 248, 251 ff.; Styffe, Skandinavien under unionstiden, s. 208, 212 f.; J. A. Almquist, Den civila lokalförvaltningen i Sverige II, s. 3, 47.

⁵ Fogden på Ulvåsa Lasse Jönsson meddelar 1512 $4/8$ herr Sten, att han i enlighet med erhållna anvisningar lyft skatten i N. Vedbo härad. (SA 1247.) Bengt Abjörnssons ovan citerade brev till herr Sten visar även, att frågan om vem som skulle administrera skatteuppbörden i Västbo väckt strid och att herr Sten ingripit där (se ovan s. 229.)

gives ingen garanti¹. De blottlägger emellertid ett viktigt drag i hans politiska verksamhet. För att vinna klarhet om avsikten härmed bör man sammanställa brevet med ett uttalande från hösten 1512. Herr Sten mottog då i Finland hyllning av tingsmenigheterna men hann icke personligen inställa sig i Raseborgs och Viborgs län, varför han i en särskild skrivelse vände sig till dem. Det heter i den bl. a., att han kommit till »hövitsmansdömet med mene mans jaord och samtycke över Sveriges rike och av mene rådet hyllad och samtyckt efter Sveriges rikes gamla sedvänja . . .»². Här ställes menigheternas val och hyllning före rådets, erkännes alltså icke dess krav på att ensamt utvälja styresman i riket. Sålunda har Sten Stures praktisk politiska åtgärd att söka förmå tingsmenigheter kora honom som riksföreståndare och säga honom huldskap förenats med krav på att detta skulle — om icke vara förutsättningen för rådets val och hyllning — så dock vara ett oundgängligt led i valproceduren³.

Från slutet av mars föreligger bevis, att rådsutskottet skarpt reagerat mot herr Stens politik. Den 23 har detta i Uppsala utställt ovan citerade brev till Josef Pedersson på Åbo att iakttaga rättsreglerna beträffande slottsloven⁴. Samtidigt har därifrån i rådets namn brev avsänts till Sten Kristersson, med vad innehåll är okänt, men sannolikt med maningar till solidaritet gentemot Arbogabesluten⁵. Detta ger en antydning om att rådet med detta möte inlett en ny politik.

Bekräftelse härpå ger Knut Eskilssons brev till Sten Sture ¹/₄, vilket är fattat i pennan, sedan herr Knut kommit hem från mötet⁶. Vad han framför i brevet får därigenom

¹ Jfr Palme, s. 101 med not 14.

² FMU nr 5617.

³ Se härom vidare s. 257 ff. Brevet föreligger i koncept utskrivet med Hemming Gadhs hand (G. Carlsson, Peder Jakobsson Sunnanväder, Kungl. Humanistiska vetenskapssamfundets i Lund årsberättelse 1948—49, s. 43.)

⁴ FMU nr 5573. Jfr ovan s. 228, 235 f.

⁵ Sakuppgiften lämnas av Knut Eskilsson i hans brev till Sten Sture, 1512 ¹/₄, BSH V nr 395.

⁶ Rådets brev till Josef Pedersson, Uppsala ²³/₃ (FMU nr 5573), är bl. a. undertecknat av Knut Eskilsson; dennes brev till Sten Sture är daterat Sig-

en auktoritativ prägel. Han ger icke blott uttryck åt sin egen uppfattning utan även åt rådets. Sedan han erinrat Sten om Arbogaavtalen, råder han honom att — medan han ännu har möjlighet därtill — upphöra med sin avtalsstridiga politik och i stället giva sig till rådet, vilket skall lända honom och »flera vänner» till större gagn än det han företagit sig. »Hade ni alldeles givit eder till rikets råd», fortsätter han, »då hade det väl gått efter eder egen vilja, när det nu (mædhen) vederfares eder något annat, då må ni tala honom till, som eder rådgivare haver varit härtill . . .»¹.

Enligt Knut Eskilsson har alltså Sten Sture haft möjlighet att uppnå sitt mål — riksföreståndarskapet — genom att solidariskt följa Arbogaavtalen. Denna möjlighet föreligger icke längre på grund av vad han företagit sig. Något annat kommer nu att vederfaras honom, d. v. s. rådet har med detta möte beslutat ändra sin inställning till honom, det har beslutat inleda en ny politik direkt riktad mot hans strävanden. Beslutet är fattat just då närmare upplysningar om Sten Stures politiska verksamhet i Finland och i Sverige kan ha nått rådsaktskretsen kring ärkebiskop Jacob Ulfsson och just inför uppbördsterminen för vårskatten².

Om den rådsaktion, som med detta möte inletts, finns i det spröda brevmaterialet — härrörande från herr Stens anhängare — några spridda uppgifter. Ledare har i Uppland varit ärkebiskopen och Erik Trolle, i Östergötland Nils Bosson³. En åtgärd, som tillgripits, har samma karaktär som Jacob Ulfssons före Arbogamötet. Ärkebiskopens brev har, skriver Sten Kristersson, cirkulerat i Östergötland med maning till allmogen »att ingen svara», d. v. s. allmogen där har förbjudits att erlægga sina sedvanliga utskylder till kronan⁴.

tuna 1512 ¹/₄ (BSH V nr 395); herr Knuts sätesgård Venngarn är belägen intill Sigtuna.

¹ BSH V nr 395. Jfr Stensson, s. 151.

² Knut Eskilssons brev har i tidigare forskning isolerats, dess samband med rådsmötet ²³/₃ icke beaktats. Jfr senast Stensson, s. 151 f., Palme, s. 61, 100 ff. Den senare noterar rådsmötet ²³/₃ men tillmäter det ingen större betydelse.

³ Sten Kristersson till Sten Sture, Nyköping 1512 ¹⁴/₅, BSH V nr 399.

⁴ För betydelsen av »svara», se Söderwall, Ordbok över svenska medel-

I Trögd, som låg under fataburet¹, har Erik Trolle sökt intala allmogen att icke utgöra midfastoskatten, förrän de fått ny hövitsman på Stockholms slott². Rådets motdrag torde icke ha fått samma effekt som tidigare i Tierp och Hälsingland. Sten Sture, hans slottshövitsmän och fogdar har härvidlag trots allt haft ett visst övertag³.

I brevmaterialet från början av maj skymtar förberedelsen till en speciell aktion av en rådsgrupp. Peder Jakobsson och Sander Arendsson rapporterar $\frac{8}{5}$ från Västerås, att en herredag skulle äga rum $\frac{9}{5}$ på ärkebiskopens gård Arnön »med alla herrar här uppe äro», d. v. s. med råd och frälse i Mälardalen. Sten Sture anmodas samtidigt infinna sig i Uppsala vid Eriksmässan med allt »folk» han kan samla⁴. Denne har omgående beslutat sig härför. Han har tillkännagivit detta för Sten Kristersson, vilken i sitt svarsbrev ger en betydande sammanfattning av hans i brevet uttalade avsikt med företaget: » . . . jag haver förstått eder skrivelse . . . det i ville vara i Uppsala om Eriksmässan, vilket mycket är ock nyttigt så sker, att tala med allmogen . . . »⁵.

Situationen kan ytterligare belysas genom de rester av den samtida propagandan, som bevarats, dels i samtida brevmaterial, dels hos Olaus Petri.

Den lybske sekreteraren Johan Rode återger i brev från Stockholm till kung Hans ett rykte om ett planerat överfall på ärkebiskop Jacob Ulfsson under Eriksmässan. Några män skulle ha sällat sig till bönderna, skriver han, druckit hårt med dem och slagit råd, att när ärkebiskopen kom med reli-

tidsspråket, artikeln svara, avd. 4. — Palme (s. 101) tolkar frasen som en »uppmaning att tillsvidare icke hylla någon som riksföreståndare».

¹ Jfr HSH 18, s. 192; Sjödin, s. 237, 339.

² Erik Larensson till Olof Björnsson, odat. men synes kunna förläggas till slutet av mars. (SA 1813.) Midfastan inföll $\frac{21}{3}$. Jfr Sjödin, s. 586 not 4.

³ Erik Larensson meddelar i sitt ovan not 2 anförda brev, att han förmått bönderna erlægga skatterestantier, som »stå tillbaka uppå min herres vägnar». Jfr även de direkta uppgifterna om uppbörd från Korsholms län och från N. Vedbo härad (ovan s. 237 f., 241 not 5).

⁴ BSH V nr 397.

⁵ Nyköping 1512 $\frac{14}{5}$, BSH V nr 399.

kerna till Gamla Uppsala, så skulle han och hans anhängare tvingas ge den unge herr Sten sin röst. Och ehuru man hade detta icke blott ryktesvägen utan även från en trogen dräng, som blandat sig med bönderna utklädd i bondekläder, så ville ärkebiskopen likväl icke frivilligt lämna processjonen utan blev halvt mot sin vilja förd tillbaka. Herr Sten skall emellertid ha svurit sig fri från all medverkan i dådet, slutar Rode¹. — Denne hade då han skrev just återvänt från Uppsala, där han haft företräde för Jacob Ulfsson. Det rykte han återger, har han alltså inhämtat där². Härigenom vinner det icke i trovärdhet, men det är därmed tydligt, att berättelsen varit ett led i det ärkebiskopliga partiets propaganda³.

I denna propaganda har således kraftigt understrukits, att Sten Sture på ett orättmätigt sätt påverkat bönderna vid de händelser, som ägt rum under Eriksmässan. En preciserad dylik anklagelse framföres ²⁰/_s av Jacob Ulfsson själv brevledes till Sten. Denne säges ha hos sig en bonde, vilken uppeggat bönderna vid Salagruvan mot ärkebiskopen genom att beskylla denne för att 1497 vid kung Hans intagande i riket ha slagit ihjäl många bönder vid Rotebro, svultit ihjäl andra på Stäket. Samma bonde har vid herredagen i Stockholm skruttit med att han fått pengar, vin och öl för det »tal» han hade på ärkebiskopen i Eriksmässan. Jacob Ulfsson erinrar om att denna sak under Stockholmsmötet påtalades i hans egen och Stens närvaro⁴. — Vad bondens »tal» på ärkebiskopen i Eriksmässan gått ut på anges icke direkt, men tvivelsutan har grundtemat även då varit Jacob Ulfssons roll vid kung Hans intagande i riket 1497⁵.

Det är alltså möjligt att fixera vissa grundelement i såväl det ärkebiskopliga som det stureska partiets propaganda

¹ 1512 ¹⁸/₆, HR III:6, s. 400. Jfr ovan s. 235 not 2.

² Rode var i Uppsala ¹⁴/₆. — Enligt Rode har hans resa dit inför borgmästare och råd i Stockholm kommenterats med att den unge förrädaren farit till den gamle och att man därav kunde se, vilken avsikt lybeckarna hade: de ville draga in kung Hans i riket. (HR III:6, s. 400.) Jfr vidare not 5.

³ Jfr härom senast Stensson, s. 154 med not 2; Palme, s. 104.

⁴ DD I, s. 218 f.

⁵ Jfr härom vidare nedan s. 248 not 2.

i samband med händelserna under Eriksmässan. Det förra har starkt framhävt Sten Stures och dennes anhängares orättmätiga påverkan av bönderna, det senare har utmålat ärkebiskopens uppträdande 1497, då kung Hans med dennes och rådets hjälp vann Sveriges krona, och förutom på ärkebiskopen har dylikt tal förts på »andra goda män»¹.

Medan Johan Rode ansluter sig till den ärkebiskopliga propagandan, ansluter Olaus Petri till den stureska. Han ger blott en allmän karakteristik av valstriden före Eriksmässan, behandlar händelserna vid denna utförligt och knyter skildringen av dem direkt samman med sin framställning av det slutliga valmötet i Stockholm. För det senare har han haft källmaterial, som varit begränsat till själva mötet; en notis i Stockholms stads tänkebok har utbyggts med lokalt traditionsstoff². Härigenom vinner den ojämna, episodiska uppläggningsen av hela valstriden sin förklaring; koncentrationen kring vissa, markanta händelser kan då icke bero på något annat än att han haft källmaterial, som varit begränsat just till dem; för händelserna i Stockholm delvis sturefientligt, för händelserna i Uppsala under Eriksmässan sturevänligt.

Men sedhan her Swante dödth war, bleff stoor tuedregt emellan rikesens rådth och flere aff adhelen om höffuitzmandzdömet, erchebiskop Jacop medh flere biscopar och the äldsta aff rådhet, wille haffua her Eric Trolla til höffuitzman, men the vnge aff adhelen wille haffua her Steen Suanteson. Och war rikesens rådth för samma sak skul ofta til hoga, och kom dogh til intet beslut, Och om Erics messona ther nest effter komo the til hoga i Vpsala, och erchebispen med the gambla aff rådhet, hölt burspråk på torghet, och sporde almogan til som ther tilstädhes war, hwem the wille haffua til höffuitzman. Och sadhe erchebispen, som ordet förde, at the godhemän som tilstädhes woro aff rådhet, hadhe samtyckt her Eric Trolla för höffuitzman och rikesens förståndare, Men ther swaradhe nogre som stodho i bland bönderna, at the icke wille haffua then Trolla slechta, ty the Trollar woro aff Danska artenne. *Om the som så swaradhe woro bönder, eller nogre andre i bonda klädher, kan man icke weta,* Men ingen bättre

¹ De citerade orden förekommer i ärkebiskop Jacob Ulfssons brev till Sten Sture; efter att ha refererat bondens tal vid Salaberget och berört hans roll i Uppsala, uppmanar ärkebiskopen Sten Sture att förbjuda bonden föra dylikt tal på honom och »på andra goda män». (DD I, s. 219.)

² G. T. Westin, Historieskrivaren Olaus Petri, s. 462.

swar fick erchebispen ther, än at the sadhe ney til her Eric Trolla. På samma tijdh hölt her Steen, och the som med honom höllo, bur-språk med en stoor hoop och bönder nedher på konungs engenne, och han fick ther godh swar effter sijn begäran, på thet han fram satte för bönderna, Doch bleff ingen ting beslutat i then gången. Men fram emoot Sancte Marie Magdalene tijdh ther nest effter, kom allt rikesens rådth til Stocholm, ...¹.

I denna skildring är den kursiverade meningen Olaus Petris egen reflexion, som han på ett för honom typiskt sätt inflikat. Genom dylika reflexioner vill han markera, att han anser situationen vara mer komplicerad än hans källa uppger men att han i avsaknad av annat källmaterial icke kan visa detta². Så fattad — och det är det enda möjliga — blir

¹ Olai Petri Svenska Krönika, utg. av G. E. Klemming, s. 303; OPSS IV, s. 270.

² Ett direkt parallellfall erbjuder Olaus Petris skildring rörande Sten Sture d. ä:s resa till möte i Halmstad 1483. Här använder Olaus Petri som enda källa Sturekrönikan, varför läget är absolut klart. (För sakläget se Hagnell, Sturekrönikan, s. 270.)

Sturekrönikan, SFSS 17:3, v. 2498.

tha screffs breff öffuer riike try
ath the sculde môtass i halmstadha by
2512

alla swänske herra reddes widher
och wille fara tiil halmstadha nidher
han war och ekki seen
rikensens ädla förstandare her steen

— — — —
thz hände siik i thy
han kom för wasteena by
honum kom aff hymmelin nidher
een plaagha her steen gaffs ther widher
han fiik öghna wärk saa stark
gudh honum ey wille haffua tiil danmark
then wärk warth saa fasth
han mz honum pröffuer all kasth
för thy ingen kunne thenne läka
beegynnadhe rikensens raadth tweeke
hwar siik för androm monde klagha
the ey wiiste hwath the tiil raadha tagha
her steen them siith incigle bödh
badh them fara och klagha hans nödh
the thz ey wille göra

Olaus Petri, a. utg., s. 274 f., resp. 244 f.

Men noghon tijdh ther effter gik
bodh och breff öffuer all try riken, att
itt herramöte skulle hallas i Halm-
stada, Och tå tijdh war at thet hallas
skulle, gjorde her Steen sigh redho
och rikesens rådth medh honom, till
at fara titt, och tå han kom til Wadz-
stena, bleff han siuk i sijn öghon, så
at han ingenstedz fara kunde. *Om han
retzligha war siuk, eller lät han så
rychtett gåå, för vmslagh skull, kan
man icke enkande weta*, doch war han
begerendes at rikesens rådth skulle fara
titt, och han bödh them sitt insigel
medh, Men effter thet han icke for
medh, så wille ingen aff the andra
Suenska besökia mötet.

reflexionen ett klart bevis för att Olaus Petri icke haft någon kunskap om den ärkebiskopliga propagandan. Han skulle i så fall förvisso direkt anfört den, enär han vid omarbetningen av krönikan medvetet sökt källmaterial, varmed han kunnat ställa Jacob Ulfsson och dennes politik i bästa tänkbara dager¹.

Det källmaterial Olaus Petri nyttjat vid skildringen av händelserna i Uppsala under Eriksmässan framstår därmed som alltigenom sturevänligt; det anknyter dessutom i uppgiften om böndernas svar till den då aktuella sturepropagandan, ty svaret har samma propagandagrund, som det »tal» den av Jacob Ulfsson utpekade bonden förde på honom och »på andra goda män», nämligen händelserna 1497 vid kung Hans intagande i riket². Dessa omständigheter gör det sannolikt, att Olaus Petri begagnat en samtida relation om händelserna, utsänd av Sten Sture. Nu har denne genast efter mötet i Uppsala till Salberget utsänt »öppet brev», vars innehåll icke är känt, men där självfallet händelserna i Uppsala tecknats³. Dessa ha således utnyttjats i samtida propa-

Jfr även Olaus Petris reflexion efter skildringen av ärkebiskop Johannes död: «Thetta haller then Swenska Crönekan inne, Men hon giffuer icke til kenna vnder hwad konung thet skeedde, om thet skedde på samma tijdh Erchebiscopen bleeff slagen eller och sedhan eller för, thet kan man icke weta». A. utg., s. 69 resp. 61. Jfr i övrigt s. 96, 102, 105, 108, 226 resp. s. 85 f., 91, 93, 96, 201.

¹ G. T. Westin, a. a., s. 446 ff., 454 ff.

² Det väsentliga här är, att grundelementet i propaganden är detsamma: ärkebiskopens och »andra goda mäns» uppträdande i samband med kung Hans intagande i riket 1497. Detta har varierats efter omständigheterna; inför bönderna på Salberget har ärkebiskopens bondeplågeri framhävts; när det senare gällde Stäket har Jacob Ulfssons användning av detta för att säkra kung Hans intagande i riket understrukits. Jfr öppet brev till invånarna i Stäkeborgs län 1517 ^{29/3}:» ... Det bjöd jag till i en god akt och mening att manastörtning och blodsutgjutelse skulle nu ej ske .. som i ärkebiskop Jöns tid ... och ärkebiskop Jakobs tid, då han med sina medhjälpare fördrev gamle herr Sten och tog konung Hans hit in mot meniga Sveriges allmoges ja och samtycke ...». (BSH V nr 469; se även HSH 24, s. 88 ff., 96.) Både Erik Trolle och Svante Sture var 1497 på samma sida som ärkebiskopen; den senare underlåter icke påpeka detta ifråga om Svante. (DD I, s. 218; HSH 24, s. 90 ff.)

³ Omnämnt av Sander Arendsson i svarsbrev till Sten Sture, Västerås 1512 ^{31/5} (BSH V nr 401). Termen »öppet brev» kan generaliseras.

ganda, och man synes härav kunna draga slutsatsen, att det är något dylikt »ppet brev» Olaus Petri begagnat för sin teckning av denna episod¹.

¹ I min avhandling särskilde jag Olaus Petris framställning av händelserna under Eriksmässan från Jacob Ulfssons och Johan Rodes, men jag tog icke till vara den möjlighet att rekonstruera sturepropagandan, som ärkebiskopens brev medger, och uppmärksammade icke parallellen mellan denna sturepropaganda och krönikan. (A. a., s. 463.) I så måtto har då Stensson rätt, då han anmärker, att jag alltför starkt betonat skiljaktigheterna mellan de nämnda källorna. Beröringspunkter finnes på sätt ovan visats, ej på det sätt Stensson anser, nämligen att Olaus Petri genom sin reflexion »antydningssvis» velat bevara de rykten om agitatorisk påverkan på bönderna han känt till. (A. a., s. 154 not 3. Jfr Palme, s. 107 med not 34, 35.) Den förklaring jag i avhandlingen framkastade, att Olaus Petri varit närvarande i Uppsala, är också förfelad av den anledningen, att han då icke skulle ha kunnat undgå få kontakt med den ärkebiskopliga propagandan.

Palme analyserar ingående Olaus Petris skildring. Han finner därvid, att tidsbestämningen »På samma tid» bör tolkas så, att burspråken ej ägt rum samtidigt. Detta menar han bestämt peka på att Olaus Petri här sammanarbetat två notiser, en om burspråket på torget, en om burspråket på Kungsängarna. Källmaterialet för den senare härrör från sturepartiet; det grundläggande materialet för den förra däremot härrör från rådspartiet men har byggts ut med sturematerial. Den grundläggande notisen tillmätas stort värde, enär den återspeglar den konstitutionella rådsgruppens erkännande av ett nederlag. — Denna analys kombineras med en analys av slutfrasen: »Dock blev ingenting beslutat i den gången». Verbet »besluta» översättes här med »avgöra», och Palme tolkar meningen som en utsaga om att intet avgörande vid Eriksmässan kunnat träffas i riksföreståndarfrågan trots att allmogen hyllat Sten Sture. Det blir menar han »i själva verket en utsaga, att rådet vägrat acceptera Sten Sture, fastän denne blivit hyllad av menigheten». Detta utvecklas ytterligare i kombination med ovanstående resultat. (A. a., s. 104 ff. sammanfattning s. 110.)

Denna analys saknar all grund, enär den i själva verket tar sina utgångspunkter i sådant i krönikan, som endast är Olaus Petris egna reflexioner och slutsatser. Uppfattningen att den konstitutionella rådsgruppens propaganda bildar grund för skildringen av det första burspråket deduceras nämligen fram ur Olaus Petris ovan behandlade reflexion om bönderna. Slutmeningen — »Dock blev ingenting beslutat i den gången» — är i sin tur blott den logiska slutsats Olaus Petri i sammanhanget dragit inför det faktum han kunnat utläsa ur det fortsatta händelseförloppet, nämligen att Sten Sture valdes till riksföreståndare först i Stockholm. Stilistiskt har den funktionen att avrunda Eriksmäsoepisoden och knyta den samman med nästa.

Det resultat Palme kommit till utgör en av grundpelarna för hans uppfattning om händelserna vid mötet i Stockholm. Se härom nedan s. 259 not 1.

Johan Rodes skildring kombinerad med Olaus Petris har tagits till intäkt för uppfattningen att ett slutgiltigt val av riksföreståndare avsetts äga rum i Uppsala¹. Med hänsyn till att nämnda källskrifter blott återger rester av samtida propaganda, är en dylik uppfattning omöjlig vidmakthålla. Den strider även mot det allmänna sammanhanget. Mötet i Uppsala var icke det möte, som avtalades i Arboga². Det var ett möte av annan karaktär.

Av Olaus Petris framställning — vilken sannolikt bygger på ett brev av Sten Sture och i varje fall på propagandamaterial härrörande från denne — torde kunna utläsas, att frågan om val av Erik Trolle ånyo väckts. Detta har emellertid tydligtvis en bakgrund, som icke kommer fram i krönikan: avslutandet av Malmöfördraget^{23/4}. Härmed aktualiserades det i Arboga utsatta rådsmöte, där frågan om val av riksföreståndare skulle avgöras, och det synes icke kunna ha varit något annat än underrättelsen om detta fördrag, som föranlett ärkebiskopen och dennes anhängare att framföra Erik Trolle³. Troligt är också att en kungörelse om den slutna traktaten på något sätt sammankopplats med en kungörelse om beslutet rörande Erik Trolle men hur detta skett är ovetbart. I alla händelser har Malmöfördraget säkert varit aktuellt i sammanhanget. Denna aktualitet förklarar inriktningen av Sten Stures motpropaganda sådan den framskymtar hos Jacob Ulfsson och Olaus Petri: anklagelserna mot ärkebiskopen och dennes anhängare för danskhet, närmare demonstrerade genom exempel på ärkebiskopens uppträdande vid kung Hans intagande i riket 1497⁴.

¹ Senast Stensson, s. 154 med hänvisning till tidigare litteratur. Se rörande denna även sammanfattningen hos Palme, s. 105 f.

² De svenska rådsdelegaterna återvände just vid mitten av maj till Sverige. Bengt Abjörnsson befann sig ^{10/5} på Händelö (BSH V nr 398), biskop Mattias hade ^{15/5} icke hunnit längre än till Täljesund och kände då icke till mötet i Uppsala (pappersbrev 1512 ^{15/5}, R. A.). Peder Turesson och Erik Ryning gör ^{19/5} godsaffärer på Grensholm (perg. brev 1512 ^{19/5}, RA.). Sten Kristerssons brev till Sten Sture ^{14/5}, vari mötet beröres, visar också, att det icke är fråga om något allmänt rådsmöte (BSH V nr 399).

³ Jfr Palme, s. 103 not 21.

⁴ Se ovan s. 245. Om Malmöfördraget se vidare nedan s. 254 ff.

Rådsgruppens avsikt med att framträda inför menigheteten med deklaration om sin politiska linje synes endast kunna ha varit en. Man har velat söka vinna allmogens hyllning av sin kandidat för att därigenom bryta udden av herr Stens aktion i detta hänseende, vilken uppenbarligen gått ut på att samla landets hela menighet bakom honom. Det är naturligt, att man därvid vänt sig till Upplands allmoge, där det stora inslaget av kyrkliga landbor, av Erik Trolles och andra rådsherrars landbor, kunde utgöra en god resonansbotten för dylika framställningar.

För Sten Sture har det gällt att förhindra motståndarna erhålla dylik hyllning av upplandsmenigheten. Han har farit till Uppsala för att själv »tala med allmogen». Sten Krister-son har — och detta är synnerligen betecknande för situationen — skrivit till sin fogde i Uppland, att denne skulle »tala med allmogen där uppe och styrka den på den sida ni (Sten) är»¹. Genom sin egen talekonst och genom annan muntlig propaganda, bl. a. av det slag ärkebiskop Jacob Ulfsson påtalar, har Sten Sture möjligen lyckats vinna visst gehör bland menigheten. Vilket gensvar han fått och vilken opinion han lyckats väcka mot Erik Trolle torde dock icke kunna utrönas, ty oberoende av dess omfattning har han givetvis i sin propaganda mycket väl kunnat framställa händelseförloppet på sätt Olaus Petri återger det.

Det är härmed också sagt, att vi intet kan veta, om rådsgruppen uppfattade mötet som ett nederlag för sina intentioner eller ens om det var ett nederlag. På grund av det bristfälliga källmaterialet synes det heller icke möjligt att klargöra denna grupps allmänna politiska ställning och dess förhållande till rådet i dess helhet². Kombinationen: Erik Trolle riksföreståndare — Malmöfördraget har emellertid anknytning till förhandlingarna i Arboga och pekar fram mot den konfederation, som inleder det slutliga valmötet i Stockholm.

¹ BSH V nr 399. Jfr ovan s. 244.

² Olaus Petris uppgift om att det var ärkebiskopen med de gamla av

IV.

Inför det rådsmöte, där frågan om riksföreståndarvalet skulle avgöras har Sten Sture intensifierat sin propaganda. Det kunde ske tack vare de ekonomiska resurser han disponerade över genom sitt grepp om förvaltningsapparaten. Skatteintäkter och annan uppörd har jämte Salagruvan och myntverket i Västerås givit honom medel, som motståndarna icke kunde uppdriva¹. Ett led i propagandan har självfallet varit händelserna i Uppsala vid Eriksmässan. Öppna brev därom har utsänts². Betecknande för den smidighet och den skrupelfria anpassning som utmärker denna propaganda är, att nu uppgörelsen med Danmark även utnyttjas. De tidigare blott allmänt hållna löftena om att herr Sten skulle åstadkomma bättre tider har man nu kunnat konkretisera och bestyrka genom att hänvisa till Malmöfördraget. Man gesken av att det är Sten Sture, som gjort fred, och att hansestäderna slutit sig till honom, varigenom han alltså skapat verkliga förutsättningar för den införsel av livsförnödenheter, som utlovades i propagandan. Johan Rode, som meddelar detta, ger även en levande bild av den upphetsade stämningen i huvudstaden. Både fogde och befolkning har där tagit parti för Sten Sture³.

rådet, som höll burspråk, återgår tydligen på hans källa och kan icke tillmätas större vitsord. — Peder Jakobssons uppgift om att blott en geografiskt begränsad del av rådet och frälset samlats tillåter heller icke några närmare slutsatser rörande gruppens omfattning. (Se ovan s. 244.) Möjligt är naturligtvis, att det är rådsutskottet, som framträtt. — Troligen är det på den nämnda uppgiften i källan Olaus Petri bygger sin tes om att de äldre av rådet stödde Erik Trolle, den yngre adeln herr Sten. Se ovan s. 246.

Jfr härmed Palme, s. 109 ff.

¹ På anmodan av Sten Sture sänder Sander Arendsson honom $\frac{31}{5}$ på en gång 600 mark. Det förefaller som om herr Stens resurser vid det tillfället — efter mötet i Eriksmässan — varit ansträngda. I Sanders följebrev ligger nämligen ett försvar för att pengarna ej sänts tidigare: »Hade jag förr fått edert bud eller skrivelse, då hade i dem fått». (BSH V nr 401.) Jfr härmed Palme, s. 118.

² Jfr BSH V nr 401. Se ovan sid. 248.

³ Rodes uppgifter om propagandan torde kunna godtagas, enär de ju så väl överensstämmer med den bild av samma propaganda gästingarnas hyllningsbrev ger. (HR III: 6, s. 400; BSH V nr 396. Jfr ovan s. 241.)

Det är icke känt under vilka omständigheter eller till vilken tid detta avgörande rådsmöte sammankallats. Troli- gen har mötet utsatts till midsommartiden¹.

Från detta rådsmöte föreligger en rad akter, dock med ett undantag² inga i original utan blott i avskrift. Den tidigast daterade rör en konfederation slutet $\frac{30}{6}$. Som utstäl- lare står riksrådet, och 22 dess medlemmar uppräknas. Till denna akt fogar sig en biakt, $\frac{8}{7}$, som rör 7 rådherrars an- slutning till konfederationen. De rådherrar, som uppräknas i dessa två akter, omfattar samtliga de herrar, som intill detta möte förekommit i rådslängder med undantag för Sten Sture, Sten Kristersson, Johan Månsson och Måns Gren³. Man kan emellertid härutav ingalunda draga slutsatsen, att samtliga i konfederationsbrevens rådslistor uppräknade sigillerat och alltså stått som ett block gentemot dem, som icke uppräknas däri⁴. Tvärtom finnes starka indicier mot att så varit för- hållandet⁵. De kända yttre omständigheterna rörande aktens

¹ Då Rode avgav sin rapport $\frac{18}{6}$, betraktades mötet som nära förestå- ende. (HR III: 6, s. 400.)

² Biskoparna Mattias och Ottos vittnesbrev 1512 $\frac{16}{7}$, tr. DHT 3, s. 596.

³ ST III nr 580 a och b. — Frågan om när Sten Sture upptagits i rådet synes omöjlig att med säkerhet avgöra. Jfr de olika uppfattningarna härom hos Carlsson, a. a., Scandia 1929, s. 122; dens., a. a., HT 1949, s. 243 not 1; G. Wieselgren, s. 26; Palme, s. 32, 37, 128. — Detsamma gäller frågan när de herrar intagits i rådet, vilka i likhet med herr Sten för första gången upptages i en rådslängd i fullmaktsbrevet $\frac{19}{1}$ (ST III, s. 573 f.) men icke sigillerat detta. — Sakläget torde alltså icke kunna uttryckas annorlunda än som ovan skett.

⁴ Så senast utan diskussion G. Wieselgren, s. 27; Palme (s. 129) menar, att förekomsten av vissa sturevänliga rådherrars namn i konfederationsbrevets av $\frac{30}{6}$ rådslista måste visa, att dessa varit med vid förhandlingarna och därvid icke yppat en avsikt att ställa sig utanför sammansvärjningen.

⁵ Konfederationsbrevets av $\frac{30}{6}$ utställare innefattar alla de rådherrar, som denna dag var närvarande i Stockholm. [Härpå tyder en i brevet in- gående fras »... våra kära medbröder, de icke tillstädes äro», som måste tol- kas så; härpå tyder även den omständigheten att — med ett undantag — de herrar, som uppräknas i biakten $\frac{8}{7}$, äro avlägset boende medlemmar av rådet och att det icke gives någon annan förklaring till deras sammanförande i denna särskilda akt, än att de anlät senare. (ST III nr 580 a och b.)] Då så är fallet, behöver det icke betyda, att hela denna rådsförsamling ställt sig

tillblivelse medger dock icke några absolut säkra utgångspunkter för en närmare analys av dess innehåll.

Konfederationens syfte anges klart och tydligt. Det är att säkra Malmöfördraget ²³/₄. Motiveringen härför ger närmare upplysning om varför man nu — inför det rådsmöte som samlats för att avgöra frågan om val av riksföreståndare — uppställt just detta politiska mål ¹.

Vi ... övervägt »huad drapligh scade oc förderff med mord, brand och blotz vtgiutlise, Sueriges inbyggere haft haue aff thenne langlige feigde riiken emellan; och epter thy alzwollugh Gudh sine nader til gifuit hafuer, at thet är nu kommit til vpslagh, frid och rolighet, swa at om wii sielfue oss wiselige försie och rettelige företage, finnes gode wäger at kommat framdeles i en god, bestandeligh och ewigh frid.

Wii hafue och grannelige öwerueget oc i sannend förmerkt, at thetta örligh til saa langan tiid fördrögt är, mest för then scul, at nagre til sinnes hafua warit, somlige för theres eyin nytto, oc somlige för oförnumst och gönstörtughet scul, at the ofta hafua förstyrst manga goda dagtinger, som emellan riken skedde äre nu i nagon nest forleden aar, riket och thess inbyggere til stor försmädilse, at ord, äre, breff och incigle ickä hafua blifuit hallen, then mene man, baade fatigh oc riik, til een oböteligh scada och förderff.

Therföre äre wii nu alle ... swa ofuer ens wordne, ... at thenne dactingen oc ewigh fridz begynnelsä, som nu nyligest giordes i Malmö ... scal hallen blifua i alle sine puncter oc articler ².

bakom konfederationen; det kan även vara så, att det i första hand varit råds herrarnas närvaro i Stockholm som avgjort deras medtagande bland utställarna; konfederationsbrevet ³⁰/₆ med dess vid denna datum fullständiga rådsförsamling synes alltså snarare återspegla en avsikt — nämligen att söka samla alla då i huvudstaden närvarande råd kring dess huvudmål — än en realitet, en konfederation som omfattar alla. En sådan tanke får stöd av det märkliga förhållandet, att bland utställarna även återfinnes Johan Jönsson till Gladö, en av herr Stens trognaste anhängare och slottsloven på Stockholm. Han kan icke tänkas ha sigillerat en akt av denna karaktär. (Jfr Stensson, s. 155 not 3.)

Sten Sture var bevisligen i Stockholm ³/₇ (jfr BSH V nr 406). När han kommit till staden är okänt, så också när de andra herrar, som icke uppräknas i konfederationsakterna, anlät.

¹ Palme (s. 122) understryker, att fördraget saknade all omedelbar aktualitet 1512, eftersom dess stilleståndstermin utgick först 1513 ²⁴/₆.

² ST III, s. 576

Det är tydligt att denna utförliga motivering ger uttryck åt ett propagandabehov. Men det är ingalunda enbart detta som ligger bakom. Motiveringen är starkt polemisk. Den vänder sig mot den politik, som föregående riksföreståndare fört i frågan om förhållandet till Danmark. Denna fördömes. Ledarna för den säges ha handlat dels av egen nytta, dels av oförstånd. Men denna polemik riktar sig icke enbart mot Svante Nilsson. Den riktar sig även indirekt mot herr Sten¹, vilken alldeles uppenbart drev en politik, som helt gick i linje med de föregående riksföreståndarnas². Som en motpol till denna — av riksföreståndarna och deras politiske arvtagare förda — politik uppställes Malmöfördraget. Det framstår mot bakgrunden av de närmast gångna årens fejder som »en evig freds begynnelse». Det är härav tydligt, att konfederationens upphovsmän och anhängare icke betraktat ett val av Sten Sture som en av de goda vägar att komma till en evig och beständig fred, varom de talar i sin motivering³. Konfederationsbrevets utformning i denna punkt antyder att dess upphovsmän framställt genomförandet av Malmöfördraget och valet av Sten Sture till riksföreståndare nära nog som två alternativ.

¹ Jfr Stensson, s. 155 f.

² Konfederationsaktens utförliga motivering för uppslutning kring Malmöfördraget kan sägas på sitt sätt utgöra det direkta gensvaret på herr Stens folkliga propaganda, vari han räknade sig till förtjänst att fred slutits. Jfr ovan s. 252.

³ Man bör här givetvis skilja mellan två moment, önskan om fred och frågan om villkoren för denna fred. I förra avseendet fanns självfallet ingen motsättning mellan de olika grupperna; detta var desto mer fallet i det andra; just här skilde sig riksrådets och riksföreståndarens uppfattningar traditionsenligt sedan Sten Sture d. ä:s dagar. Signifikativt är att sturepropagandan vid tiden för Stockholmsmötet liksom vid Eriksmässan framställt ärkebiskopen som en förrädare, vars politik gick ut på att taga kung Hans in i riket. (Jfr ovan s. 245 not 2.) — Palme (s. 122) synes i anslutning till Stensson (s. 148 not 5) endast beakta det första momentet och drar av enighetens kring detta slutsatsen, att konfederationens framförande av Malmöfördraget som huvudmål endast berott på önskan att draga nytta av krigsledan och av de förhandlingstaktiska möjligheter fördraget ägde. Konfederationens »egentliga syfte har varit ett annat: att hävda rådets statsrättsliga befogenheter...». Se vidare nedan s. 258 f.

Malmöfördraget innebar i grunden ett erkännande av Köpenhamnsfördraget 1509. Av dess tre alternativ skulle svenskarna välja ett, då 1513 på utsatt dag möte skulle äga rum härom, alltså antingen taga Hans till konung eller sonen Kristian eller utge en viss del av rikets ränta¹.

Vilken av dessa tre möjligheter man ansåg lämplig ut-säges icke i konfederationsbrevet ³⁰%. I stället inskjutes en allmän deklaration om riksrådets rätt att ensamt träffa av-görande i denna fråga.

Och woret sake ... at nagon wore i riket ... ther sigh här emoth wille setia och forstyre fornämpde frid och dactingen, eller oc trengia rikes råd fraa the friiheter, mact oc welde, som the och theres för-fäder hafft hafue, epter Sweriges lag och gode, gamble seduenio, aff heden hös, at skicka styrilse och regement i riket, som them tyckes best och nyttugest wara epter tidzens läglighet, synderliga tha krönth och crismadt konung ickä är i landit»; då ha de lovat ej tillstädja detta utan avvärja och vedergöra det med liv och makt².

Innebörden av denna punkt blir klar, om den jämföres med en senare deklaration av samma slag.

I sept. 1520 förhandlade biskop Mattias med invånarna i Närke om en deras trohetsförsäkran till den av riksrådet utvalde konungen, Kristian II. Han erhöll dylik. Han pas-sade emellertid samtidigt på att avpressa dem ett erkännande, att rådet handlat laglikmätigt, då det ensamt utvalt konung³.

Och när saa hender, at Swerige er wtan Herre, Konungh eller Höfuitzman, tho schole wij holle för:de Sweriges Rikis Rodh för war herrer, som oss bör ath göre, och them troliga wid macht holla, i all then deel Rijksens Regiment anrörandes är, saa ath the moge frij för-see Rijket med Herre och Koning, som Sweriges Lagh vthwiser, epter thet beste Radh Gudh them gifwer; Och ingen tilstädia latha sich til Koning eller Höuitzman at wälie eller wphäfwä, som för är skedt emot theres willie⁴.

¹ ST III nr 580.

² ST III, s. 576.

³ Punkten härom följer efter ett angrepp på den av de föregående riksföreståndarna förda politiken gentemot Danmark, som ansluter till tanke-gångarna i konfederationsbrevet 1512 men går långt utöver det i våldsamhet. Hadorph, *Twå gamla Swenske Rijm-krönikor* II, s. 452. Jfr texten hos R. Bergström, *Studier till den stora krisen i Nordens historia 1517—1523*, s. 57 not 6.

⁴ Hadorph II, s. 452 f.

Det är 1512 och 1520 fråga om samma krav från riksrådets sida, ehuru det utformats olika i anslutning till den något olikartade politiska situationen vid de två tillfällena. 1520 gäller det ett erkännande av det kungaval, som då skett, varför det allmänna rättskravet koncentreras härtill: rätt för rådet att då konung eller styresman saknas ensamt välja dylik. Enär frågan om hur riksstyrelsen skulle utformas uppenbarligen icke var avgjord, då konfederationsbrevet skrevs, har kravet i detta givits en allmännare form: rätt för riksrådet att ensamt välja mellan den lämpligaste av de olika styrelseformer, som i en situation, då riket ställts utan styresman, kunde erbjuda sig. Längre går icke detta krav. Rättsgrunden för detsamma torde vara en allmän föreställning om att vid konungs eller annan av rådet utsedd styresmans frånfälle regeringsmakten föll tillbaka på rådet, vilket därefter hade att överlämna den till ny av det självt utsedd styresman — konung eller riksföreståndare — på villkor, som det också självt kunde föreskriva¹. Det är alltså i princip samma krav, som hävdades i Arboga och som Knut Eskilson i sitt brev till Sten Sture^{1/4} uttryckt i en formel snarlik den av biskop Mattias använda: »... då ville de (riksråden) endräkteligen vara till ens om hövitsman, det bästa Gud giver dem nåden till, efter lagen och gammal god sedvänja»².

Detta rådets rättskrav har en skarp udd mot Sten Sture. Parallellen med biskop Mattias åtgärd är härvidlag mycket upplysande. Tingsmenigheternas hyllning av herr Sten som

¹ Palme ger en huvudsakligen på språkliga grunder fotad analys av konfederationsbrevets punkt om dess allmänna rättskrav. Han utläser av dess formulering, att rådet förbehållit sig del i maktutövningen, men olika för det fall att det funnits en erkänd och krönt konung i landet och för fallet av ett interregnum. Här har rådet hävdad just dessa prerogativ: rätt att välja riksföreståndare och förordna om länen. (A. a., s. 123.) Detta preciseras längre fram i orden att rådet är statssuveränitetens bärare vid interregnum, alltså också under ett riksföreståndarskap. (A. a., s. 126 f.) Denna uppfattning bildar utgångspunkt för hans undersökning om förläningsrätten under sturetiden. (A. a., s. 323 ff.) — Den här företagna jämförelsen med biskop Mattias formulering av rättskravet ställer detsamma i något annan dager.

² BSH V nr 395. Jfr Carlsson, a. a., Scandia 1929, s. 122, och ovan s. 227.

riksföreståndare stämplas alltså genom framhävandet av detta rättskrav som klart olaglig. Men icke nog härmed. Hela herr Stens aktion för att uppnå riksföreståndarskapet förklaras härmed olaglig. Detta förhållande understrykes genom en särskild punkt om att ingen laglikmätigt kan »falla emot» den slutna konfederationen och att de konfedererade vill slå ner varje dylikt försök som ett försök till uppror mot rikets herrar¹.

Utän tvivel står Jacob Ulfsson och dennes krets inom rådet bakom konfederationsbrevets tillkomst. Samma rådsfraktion genomdrev Köpenhamnsfördraget 1509 och ledde oppositionen mot Svante Nilsson. Det är alltså fullt i överensstämmelse med deras tidigare politiska intentioner, att konfederationsbrevets upphovsmän nu anger sitt politiska huvudmål vara att genomföra Malmöfördraget och att de utformar sin deklaration därom till ett våldsamt angrepp på den föregående regimen. Ty därmed framställer de indirekt ett val av Sten Sture som oförenligt med detta fördrag och vindicerar i stället val av en riksföreståndare, som icke fullföljde traditionerna från Sten Sture d. ä. och Svante Nilsson utan — för att låna Nils Eskilssons term — gav sig till rikets råd. Detta senare understrykes genom framhävandet av rådets allmänna rättskrav.

Konfederationsbrevets upphovsmän har skickligt utnyttjat det aktuella läget, vilket de för övrigt själva bidragit till att framskapa. De har kunnat argumentera, att den som i Arboga ¹⁹/₁ sigillerat fullmakten till de svenska delegaterna icke kunnat underlåta sigillera konfederationsbrevet². De har kunnat hänvisa till rättskrav, vilka de hävda »sedan hedenhös» varit rådets. Dock har de bevisligen icke kunnat samla hela rådet³. Häri ligger en av den tillämnade konfederationens svagheter.

¹ Vi möter härav åter en genklang hos biskop Mattias: »... skola vi hålla för:da Sveriges rikets råd för våra herrar ...». (Ovan s. 256). — En något annan tolkning av denna punkt i konfederationsbrevet hos Palme, s. 127.

² Jfr Palme, s. 122. Se även ovan s. 234 f., 251.

³ Se ovan s. 253 f.

Men som ett uttryck för den ovan skisserade politiska målsättningen har konfederationsbrevet en större svaghet däri, att det formellt juridiskt icke utslöt ett val av Sten Sture. Detta var formellt sett förenligt med Malmötraktatens tredje alternativ; det var också formellt förenligt med rådets allmänna rättskrav — förutsatt Sten Sture erkände bådadera¹.

Sten Sture har kommit till Stockholm mäktigare än till mötet i Arboga. Han har haft stöd av rådsherrar som Sten Kristersson och Johan Månsson, hövitsmän på två av rikets viktigaste slott, förvisso även av Måns Gren, Johan Jönsson till Gladö och andra². Han har haft stöd av betydelsefulla frälsemän, sådana som slottshövitsmännen Åke Jöransson och Tönne Eriksson³. Han har vidare haft stöd av fata-

¹ Om — och i så fall på vad sätt — konfederationsbrevet härutinnan återspeglar medveten politisk spekulation synes icke kunna utrönas. — I tidigare forskning har intresset absorberats av rådets rättskrav, varigenom huvudmomentet: Malmötraktatens hävdande undanskymts. Härigenom har också frågan om syftet med konfederationen förenklats i alltför hög grad. (Se utöver av Palme, s. 128 anförd litteratur även S. Tunberg, Sveriges riksdag I, s. 183 f. och G. Wieselgren, s. 27, vilka endast refererar brevet huvudpunkter). Palme, som ägnat konfederationsbrevet en ingående analys, skjuter — trots den talande jämförelsen med 1494 års konfederationsbrev — likaledes det första momentet åt sidan (jfr ovan s. 255 not 4), och betraktar rättskravet som det verkliga och enda huvudsyftet. Detta har, anser han, haft karaktär av ett anbud till Sten Sture, som kunnat samla hela rådet även herr Stens anhängare, och haft till syfte att så långt möjligt undanröja vådorna av det avgörande, som syntes oundvikligt. Grundpelarna för denna uppfattning utgöres av Knut Eskilssons brev till Sten Sture ¹/₄, tolkat som ett erbjudande om riksföreståndarskapet på den konstitutionellt sinnade rådsgruppens villkor, och Olaus Petris slutreflexion efter skildringen av händelserna i Uppsala under Eriksmässan, tolkad som bevis för att Sten Sture redan då krävt rådets underkastelse, vilket krav antingen förkastats eller mötts av sådana motkrav, som Sten Sture då ännu icke varit beredd acceptera. (A. a., s. 128 f.). Varken Knut Eskilssons brev eller Olaus Petris slutreflexion synas dock kunna tolkas på detta sätt, och härmed faller Palmes tes. Jfr ovan s. 242 f. och s. 249 not 1.

² Jfr ovan s. 253 f.

³ Om dessa se ovan s. 221, 236 f. Deras närvaro framgår av akterna 1512 ²⁴/₇ och ³¹/₇ (FMU nr 5589 resp. STb 4, s. 302 f.); vidare av anteckningar i Stockholms stads tänkebok (a. a., s. 262, 268). Åke Jöransson förekommer i rådslängd första gången 1512 ²⁴/₇. Troligen har han upptagits i rådet vid detta möte men ovisst i vilket sammanhang.

bursslottens hövitsmän och tjänstemän inom hela fatabursorganisationen. Det har sitt särskilda intresse att se fogden på Åbo slott Josef Pedersson, häradshövdingen i Åbo Olof Andersson, fogden på Kumo gård Ivar Fleming närvarande i Stockholm vid detta tillfälle¹. Värdet av deras stöd kan direkt utläsas ur konfederationsbrevet, där den sista punkten riktar sig mot sådana, som förhåller sig otillbörligen ifråga om slottsloven eller ifråga om andra riksens vårdande ärenden². Jämte de nämnda herrarna uppträder emellertid i Stockholm och i herr Stens omgivning en rad andra frälsemän, anhängare av honom och fadern, finska såsom Klemet Hogenskild och Per Fleming, svenska såsom Knut Bengtsson, Fader Nilsson, Karl Knutsson, Klas Kyle m. fl.³ Det förefaller som om en betydande del av det sturetrogna frälset dragits till huvudstaden.

Med stöd av denna potentiella makt har herr Sten trotsat rådsmajoriteten, mot dess rättskrav har han ställt sitt, att tingsmenigheternas hyllning skulle beaktas. De två partierna har i veckor legat mot varandra såsom i härläger, herr Sten i staden under skydd av slottet, rådet på Gråmunkeholmen⁴.

¹ Jfr köpebrev 1512 ²⁴/₇ (FMU nr 5590). Visserligen har dokumentet ej ortsangivelse, men det rör köp av hus i Stockholm och Klas Henriksson Horn, som bevisligen då var i Stockhom (FMU 5589), är med bland vittnena. För Ivar Flemings del se FMU 5631.

² ST III, s. 577. Jfr Palme, s. 127.

³ Se ovan angivet köpebrev 1512 ²⁴/₇ (FMU 5590); vidare anteckningar i Stockholms stads tänkebok (a. a., s. 259 f., 262, 265). Jfr t. ex. BSH V nr 387.

⁴ Jfr beträffande situationen senast Carlsson, a. a., HT 1949, s. 243 ff. — Carlsson har framdragit ett brev från Sten Sture till Vadstena kloster, bevarat i koncept av Hemming Gadh, vari mötet i Stockholm beröres. Genom detta brev bekräftas Olaus Petris uppgifter om de två partiernas lokalisering, och på visst sätt även hans uppgifter om den skarpa motsättningen. (Brevet av Carlsson meddelat som bilaga, a. a., s. 251 ff.).

Gadh begagnar vid omnämmandet av mötet uttrycket »i thetta höffuitz-mans wmskipte». Detta tolkar Carlsson som ett indicium på att Sten Sture och Hemming Gadh betraktat Erik Trolle som den efter herr Svantes död lagligen valde riksföreståndaren ända till dess att han ²³/₇ avlöstes av Sten Sture. — Vad här ovan förebragts rörande Arbogamötet synes utesluta en dylik tolkning. Orden torde blott avse det förhållandet att vid mötet det slutgiltiga valet av riksföreståndare efter Svante Nilsson ägt rum.

Ännu då Olaus Petri skrev sin krönika, bevarade lokal tradition i huvudstaden minnen från den krigiska stämningen¹.

Kraftmätningen ändade^{23/7} i en allmän uppgörelse. Sten Sture valdes då till riksföreståndare. Men enligt anteckning i Stockholms stads tänkebok skedde valet så att rådet hyllade herr Sten och sedan kungjorde valet i burspråk för stadens menighet. Om någon hyllning av denna talas icke². Riksrådet ensamt väljer hövitsman över riket³. Valet föregicks och följdes av uppgörelser, som visar, att rådet erhållit garantier för medinflytande i länsförvaltningen. Slottsloven till alla slott i riket, även fatabursslotten, har ställts till fyra herrar av rådet, ärkebiskop Jacob Ulfsson, biskop Mattias, Sten Sture och Knut Eskilsson. Samtidigt har rådet förlänat Nils Bosson med Viborgs slott⁴.

De former, i vilka riksföreståndarvalet skett, visar, att rådet kunnat hävda sitt allmänna rättskrav i så måtto, att det ensamt utsett styresman över riket och att dess intressen blivit tillgodosedda vid utformningen av maktfördelningen

För Sten Stures uppfattning om sin ställning synes följande mening i hans brev till Lübeck ang. Johan Rodes ärende vara upplysande: »... Ick hebbe vt velen vnde mergkliken szaken vor der tidt, er ick vnde vilgedachte rikesrede haluen der gubernation des landes endrechtigch weren, (nicht konnen) mith eme tor sprake kamen, ...» (Stockholm 1512^{31/7}, BSH V nr 408).

¹ Westin, a. a., s. 462.

² STb IV, s. 258.

³ Detta förhållande har understrukits av Palme, s. 132 f.

⁴ Valceremonin på Stockholms rådstuga^{23/7} har föregåtts av en inbördes uppgörelse mellan herr Sten och fru Mätta, efter vilken de båda givit sitt samtycke till att de män, som stodo i slottsloven på Stockholms slott, måtte »hennne ffrij op antworde». (Avskrift: i Stockholms stads tänkebok med överskriften »Richsins raadz breff wppa Stocholms slotz loffwan», STb 4, s. 302 f.) — Uppgiften här om slottsloven bör sammanställas med uppgiften i rådets förläningsbrev till Nils Bosson på Viborgs slott 1512^{24/7} (FMU 5589), enligt vilket slottsloven till alla rikets slott ställts till de fyra ovan angivna herrarna av rådet. Jfr Carlsson, a. a., HT 1949, s. 243 f.; annorlunda Palme, s. 395 f.

Troligen har även nu bestämts, vem som skulle vara innehavare av Ståkeborgs slott, varvid Holger Karlsson förlänats med detta slott. Möjligheten föreligger, att det här är fråga om en kompensation åt sturepartiet för Nils Bossons förlänning. Se ovan s. 240 not 1.

mellan detsamma och riksföreståndaren, bl. a. ifråga om länen. Typiskt är också att enskilda rådsmedlemmar erhållit andelar i Salagruvan och därmed möjligheter att stärka sin privata maktställning¹. Att närmare angiva hur maktfördelningen utformats och vilka utfästelser herr Sten i övrigt kan ha gjort synes dock ogörligt.

Ehuru herr Sten gjort viktiga eftergifter, framstår han likväl som segerherren. Ty eftergifterna kan ej bortskymma, att valet i realiteten var ett obestriddigt nederlag för den mäktiga grupp inom rådet, vilken omfattade den politiska tanke, som genomsyrar konfederationsbrevet. Valet var också i realiteten en kränkning av rådet självt, enär dess egentliga grund var en aktion utanför rådet. Biskop Mattias har i viss mån rätt, då han 1520 indirekt påstår, att herr Sten upphävt sig till sitt ämbete mot rådets vilja².

Då herr Sten givit efter för rådets rättskrav trots sina obestriddiga maktresurser, synes det i stor utsträckning ha berott på, att en majoritet inom rådet stött detta krav och att han icke kunnat komma förbi denna majoritet. Hans närmaste regeringshandlingar visar emellertid även, att han härvid haft klart för sig de möjligheter till revision av en dylik maktfördelning ett innehav av regeringsmakten erbjöd³.

¹ Se Sjödin, s. 576 med källställen. Jfr även Stensson, s. 181.

² Se ovan s. 256.

³ Carlsson tolkar händelsesammanhanget vid mötet så, att Sten Sture med stöd av de lägre samhällsklassernas bevågenhet och sitt herravälde över slotten förmått riksrådet att erkänna honom som riksföreståndare. Detta blir även grundtemat i hans skildring av det fortsatta förhållandet mellan riksföreståndare och råd. (A. a., Scandia 1929, s. 122 ff.)

Uppfattningen har länge dominerat inom forskningen. En brytning häremot markeras både av G. Wieselgren och av Palme. Den förra menar, att dragkampen mellan råd och riksföreståndare under mötet slutade med ömse-sidiga koncessioner; vilket omfång dessa haft eller vilka punkter de gällt synes henne oklart, men av händelseutvecklingen efter mötet åren 1512—15 utläser hon, att herr Stens politik kännetecknas av ett tydligt hänsynstagande till rådet, vilket tyder på att han i bestämda frågor lovat regera med råds råde. (A. a., s. 27 f.) Palme menar, att herr Sten liksom Svante med en högtidlig ed besvurit en valkapitulation. Sveriges inre historia under de första åren av Sten Sture d. y:s riksföreståndarskap synes honom endast kunna för-

Riksrådet hade under mötet avgivit domar. En månad efter valet uppriver Sten Sture en sådan dom¹, ifråga om en annan utlovat han, att saken skall tagas under omprövning². — De andelar i Salagruvan, som under mötet utdelats, får mottagarna föga glädje av. Då de skall taga dem i besittning, drives nämligen deras ombud bort av de genom herr Stens propagandamakare uppagiterade bönderna³. — Ett par månader efter valet förklarar Sten åter i offentlig proklamation till invånarna i Raseborgs och Viborgs län, att han kommit till hövitsmansdömet med mene mans ja ord och samtycke över Sveriges rike och av mene rådit hyllad och samtyckt efter Sveriges rikes gamla sedvänja . . . »⁴. — Peder Turessons län minskas med Uppvidinge härad, vilket tilldelas Johan Månsson⁵. Rådets förläning av Viborg till Nils Bosson omintetgöres genom en kupp, varvid länet spelas i händerna på herr Stens anhängare Tönne Eriksson; samtidigt ändras slottsloven så att den ställes till herr Sten ensam⁶. — När frågan om

klaras mot bakgrunden av denna, av allt att döma fullständiga eftergift för de konstitutionella kraven. Valkapitulationen ger dock icke hela förklaringen. Ett annat motiv för herr Stens återhållsamhet har varit hans önskan att bli konung. (A. a., s. 132 ff.)

Emellertid tar varken Wieselgren eller Palme vederbörlig hänsyn till splittringen inom rådet. De synas också kraftigt överskatta herr Stens benägenhet att iakttaga rådets av honom ånyo erkända rättskrav. Här skall dock icke hela den inre historien 1512—15 upptagas till behandling, endast några av hans omedelbara regeringshandlingar andragas till stöd för den uppfattning, som ovan hävdas.

¹ STb 4, s. 267 f. Det gäller ett skepp, som några stockholmsborgare tagit av konung Hans folk. De, som sitter i rätten, då denna riksrådsdom upprives är Sten Sture, Hemming Gadh, Knut Eskilsson, Johan Jönsson samt borgmästare och råd i Stockholm. Om denna sak se STb 4, s. 248, 253, 269; BSH V nr 400.

² Jfr G. Carlsson, a. a., HT 1949, s. 245, 251 ff.

³ Jfr Sjödin, s. 576 f. Se även ovan s. 245.

⁴ FMU 5617. Se ovan s. 241 f.

⁵ Peder Turesson till herr Sten, Ståkeholm 1512 ⁵/₉, BSH V nr 410. Att minskningen skett efter mötet i Stockholm framgår av brevet. Annorlunda Palme, s. 358 f.

⁶ Jfr Carlsson, Hemming Gadh, s. 252 ff.; dens., a. a., Scandia 1929, s. 123 f.; dens., a. a., Kungl. Humanistiska vetenskapssamfundets i Lund års-

Danmark skall tagas upp förbigås rådet. Herr Sten vänder sig direkt till allmän herredag. Jacob Ulfsson opponerar i skarpa ordalag häremot och kräver, att ärendet skall förberedas på rådsmöte. Kravet stödes med en hänvisning, vars utformning ställer ärkebiskopens uppfattning av läget i blyxtbelysning:» . . . Då det stod väl till i Sverige i fordomtid, då plögade sådana ärenden och än de mindre vordede ske med de goda herrars råd och samtycke, som vid handen bodde, det än nu väl ske kunde . . .»¹. Så skedde icke.

Det rättskrav, som från riksrådets sida framföres under kampen mot Sten Sture, synes ha djupa rötter. Man syftar tydligen på det förhållandet, att — enligt den allmänna feodalrättens regler — regeringsmakten vid en konungs fränfalle ansetts övergå till rådet. Detta har handhaft densamma till dess att ny konung valts och i händelse omyndig valts till dess att denne blivit myndig. Därvid har rådet delegerat regeringsmakten på en av sina medlemmar, en föreståndare för riket, enär varken rådet självt eller något dess utskott lämpligen kunde omhänderha styrelsen. Riksföreståndaren är alltså ursprungligen att betrakta som en rådets ombudsman. Då mot slutet av 1400-talet riksföreståndarinstitutionen tenderade att bli permanent har förhållandet riksråd-riksföreståndare ändrats. Den senare har med stöd av riksdagen sökt frigöra sig från rådet och har därvid i sin statsrättsliga argumen-

berättelse 1948—49, s. 42 f.; Stensson, s. 157 ff. — G. Wieselgren (s. 30 f.) anför, att juridisk rätt kunde åberopas för denna aktion; Palme (s. 136 f.) förklarar, att transaktionen skett i statsrättsligt fullgiltig form utan att valkapitulationen blivit formellt åsidosatt. — Rätta förhållandet är att ett riksrådets samfällda beslut upprives. Därvid synes man ha utnyttjat bl. a. det gamla rådskravet om särskilt inflytande i förlämningsfrågor åt rådsherrarna i den landsända det gällde (jfr Palme, s. 137) för att giva aktionen sken av laglighet. Exemplet visar klart en av de metoder, herr Sten använde i sin kamp mot rådet: med hjälp av en grupp inom rådet besegras rådet.

¹ Jacob Ulfsson till Sten Sture, 1512 ⁵/₁₂, BSH V nr 412. — Om kontroversen mellan ärkebiskopen och riksföreståndaren i denna sak se senast Palme, s. 143 f.

tering sökt förläna riksföreståndarinstitutionen drag av valkonungadöme. Sten Sture d. ä. hävdar, att han emottagit sin myndighet med meniga Sveriges rikets inbyggares samtycke, och vägrar återlämna den till någon annan än rådet och landets invånare. Sten Sture d. y. följer hans exempel, då han söker hävda landskapsmenigheternas medbestämmanderätt vid riksföreståndarval och då han efter valet gör gällande, att det skett under medverkan såväl av menigheter som riksråd. Bakom argumenteringen skyntar landslagens bestämmelser om kungaval.

Kampen kring riksföreståndarvalen 1512 rör alltså en kärnpunkt i den sedan årtionden rådande motsättningen mellan riksråd och riksföreståndare. Rådet vann nu åter seger, men den blev blott temporär. Sten Sture d. y. satte in all sin kraft på att beröva rådet dess makt och självständighet. Han var nära att lyckas. Kristian II likaså. Men först Gustav Vasa var det förunnat att — sedan han med rådets hjälp vunnit kungavärdigheten — krossa rådet och genom arvhyllningen 1544 sätta inseglet på sin seger.

Gunnar T. Westin.